ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL I MEM. 4

PRAVILISTUL FLECHTENMACHER

COMUNICARE FĂCUTĂ ÎN ȘEDINȚA DELA 5 MAIU 1922

DE

ANDREI RĂDULESCU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1923

PRAVILISTUL FLECHTENMACHER

DE

ANDREI RĂDULESCU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 5 Maiu 1922

Domnilor Colegi,

De obiceiu se crede că până în ultimele decenii n'am avut juriști, cari să merite a fi cunoscuți. Altădată am căutat să scot la iveală doi din acești uitați: Andronache Donici din Moldova și Logofătul Nestor din Țara Românească, cari au avut un însemnat rol pe tărâmul Dreptului în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Astăzi voiu schiță *vieața și activitatea pravilistului Flechtenmacher*, aproape necunoscut mai ales până acum câțiva ani când am atras atenția asupra lui în unele articole [1]).

Flechtenmacher, numit Christian, la noi zis uneori Hriste, erà sas dela Brașov. Pentru stabilirea locului nașterii, afară de alte dovezi, avem însăși mărturia lui; într'o notă, scrisă în latinește, semnează: «Christianus Flechtenmacher Corona Transylvaniae oriundus» [2]).

---

[1]) Desigur că se mai găsesc numeroase urme despre acest pravilist, mai ales în Moldova. Nădăjduesc, însă, că trăsăturile generale ale personalității lui Flechtenmacher nu vor fi schimbate prin cercetările ce se vor mai face.

Câteva indicațiuni dela Arhiva Statului din Iași, unde ocupațiunile nu mi-au îngăduit să merg pentru cercetări, mi-au fost date de d-l Alex. Băleanu, profesor din Iași și funcționar la Arhiva de acolo, pentru care îi exprim mulțumirile mele.

[2]) Academia Română. Manuscris 105 p. 60. Dacă uneori — foarte rar de altfel — se găsește: Flehtermacher, în loc de Flechtenmacher, aceasta se datorește unei greșeli de scriere sau tipărire.

Data naşterii lui poate fi pusă între 1775—1785. Nu sunt probe sigure asupra locului, unde şi-a făcut studiile, dar ştim că erà doctor în drept şi filozofie [1]). Pare că a dobândit acest titlu la Viena [2]).

Toate izvoarele ni-l arată că erà foarte învăţat; o dovadă puternică rezultă şi din activitatea desfăşurată în Moldova. Cunoaşteà bine limbile: latină, greacă, germană, ungară, română, franceză, poate şi italiană.

Cunoşteà, apoi, dreptul roman, greco-roman, german, francez. Erà în curent cu doctrina şi jurisprudenţa, ca un adevărat jurisconsult; aveà multe cunoştinţe istorice, literare, etc., erà în fine un om cu o întinsă cultură.

In privinţa *datei când a venit în Moldova* s'a zis că ar fi anul 1812 şi această dată a fost arătată chiar de către unul, care prin legăturile sale de familie erà în măsură să cunoască mai bine ca alţii fapte din acele vremuri [3]). S'a mai zis că ar fi anul 1811 [4]).

Această dată o putem stabilì cu ajutorul arătărilor lui. Intr'o jalbă către Domn, dela 6 Oct. 1838 ziceà: «Incă dela anul 1813 în luna lui Septemvrie chemat fiind.... am slujit» [5]). Tot în anul 1838, Domnul Mihail Sturza spuneà că a fost chemat în 1813, fără a precizà luna»[6]). Dela 1 Sept. 1813 îl şi găsim îndeplinind anumit rol în Moldova [7]). Este sigur dar că la 1 Septemvrie 1813 erà în ţară. Cum din însemnările citate,

---

[1]) A. Pappadopol-Calimach. *Din istoria legislaţiunii Moldovei* în Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi. Tom. VII, p. 152.

[2]) Xenopol D. A. Istoria Românilor, V, p. 432, după nişte note publicate în Albina Românească pe 1853, p. 245, spune că a fost adus în Moldova din Viena, ceeace ar puteà da loc ipotezei că acolo îşi făcuse studiile superioare şi luase doctoratul. Dar afară de această informaţiune, care — cum vom vedeà — lasă multe îndoeli, avem altă ştire, care ne dă indicaţiuni în acelaş sens. Intr'o adresă dela 29 Noemvrie 1836 a Comitetului şcolar, semnată de Flechtenmacher, Asachi, etc., vorbindu-se de profesorii Academiei, între care erà şi Flechtenmacher, se spune că profesorii au învăţat în «Academiile Rosiei şi Austriei». (Ureche A. V. Istoria Şcoalelor, I, 327).

La 1830 (Albina Românească pe 1830, supl. la No. 33, Cpr. şi Ureche A. V. Istoria Şcoalelor, I, p. 106) se spuneà că «în curgere de 18 ani . . . . n'au încetat». Ţinând seamă şi de anul 1830, care erà anul curgător şi scăzând 18 avem tocmai 1813. Deci acesta erà anul de obşte ştiut al venirii lui în Moldova.

[3]) A. Pap. Calimach. l. c.

[4]) Xenopol D. A. l. c.

[5]) Acad. Rom. Ms. 105, fila 19.

[6]) Il a été appellé dans cette Principauté l'an 1813, fără a precizà luna. (Ms. 105, f. 54 verso).

[7]) Iorga N. Documente privitoare la fam. Calimachi, vol. II, p. 69.

care inspiră toată încrederea, nu rezultă că ar fi fost mai de mult aici, este foarte probabil că venise cu puţin timp înainte de Septemvrie, poate chiar prin August 1813.

Venirea lui a fost determinată de următoarele împrejurări. Este ştiut că unii domni, din epoca fanariotă, dorind să deà ţărilor române o organizaţie modernă, voiau să le înzestreze şi cu legi scrise. Intre aceştia, în Moldova, s'a distins familia românească a Calmaşilor, deveniţi Calimachi. Alexandru Calimach (1795—1799), plănuind să alcătuiască o lege, a adunat material în acest scop dar n'a avut timp să-şi înfăptuiască gândul [1]). Mai norocos a fost fiul său Scarlat Calimach, care erà un om foarte cult şi în legături cu universităţile Apusului. Una din primele lui dorinţe cum se suì pe tron[2]) fu de a alcătui legiuiri gentru Moldova şi în primul rând o legiuire civilă. Arătând părerea sa Sfatului ţării, compus din Mitropolit, Episcopi şi boieri, acesta nu numai că i-a împărtăşit ideile ci printr'o anaforà l-a rugat să-şi pue hotărîrea în lucrare [3]).

Pentru a-şi realizà planul îi trebuiau oarecare ajutoare. In Moldova se găsiau câţiva oameni cu cunoştinţe juridice şi printre ei se distingea Andronache Donici. Acesta fusese însărcinat de Mitropolitul Veniamin Costachi să alcătuiască o legiuire în româneşte, care a fost gata în 1813. Pare că această adunare de legi n'a prea mulţumit pe Domn, care a obligat pe autor să-i modifice titlul[4]); probabil fiindcă voià o legiuire care să treacă drept opera sa nu a unui boier şi mai ales o legiuire în care să se ţină seamă şi de legile noui ale Apusului. Trebuià dar un bun cunoscător al acestor legi. Pentru îndeplinirea acestui rol fu chemat Flechtenmacher. Acesta ne spune c'a fost chemat de Mihail Sturza, Domnul de mai târziu şi care atunci, la Septemvrie 1813, erà vornic de aprozi[5]). Faţă de această lămurire dată chiar de el trebuie înlăturată părerea că ar fi fost adus la 1811 (dată dovedită că e greşită) din Viena

---

1) A. P. Calimach, Arhiva VII, p. 161.
2) La 17 Septemvrie 1812. Iorga. Istoria Românilor, p. 347.
3) Uricar IV, p. 300 şi urm. Hrisovul de promulgare al Codului Calimach.
4) Acad. Rom. Ms. 444 şi doc. 148, LXXIV. Vezi şi Andrei Rădulesc: Din vieaţa şi activitatea lui Andronache Donici, Buc. 1906, p. 8 şi urm. Extras din Rev. judiciară 1906
5) Ms. 105, fila 19.

de către boerii Lascarachi și Grigoraș Sturza ca învățător pentru copii lor [1]).

S'ar puteà crede că Mihail Sturza, boier cult, l-a chemat pentru interesele sale, fie pentru a-l consultà în anumite chestiuni, fie pentru a dà prin casele boierești lecții de drept, studiu spre care erau atrași acum mulți boieri, mai ales pentru odraslele lor. Dintr'o jalbă a lui Flechtenmacher, în care arată la ce a fost întrebuințat încă dela venirea sa în țară și mai ales dintr'un act liberat de Scarlat Calimach, se vede lămurit că a fost chemat de Domn printr'un decret pentru anumite îndeletniciri juridice, așà că Mihail Sturza, vornicul de aprozi, executà porunca domnească, chemându-l să vie la Iași. Este probabil ca Sturza să-l fi cunoscut mai de mult prin cine știe ce împrejurări și să-l fi recomandat Domnului; este posibil ca Domnul să-l fi găsit în alt chip prin relațiile ce necontenit aveau Moldovenii cu orașele de peste munți.

Descoperit într'un fel sau altul, Flechtenmacher la Sept. 1813 erà la Iași.

Funcțiunea ce i s'a dat erà aceea de Pravilist, în care a stat până la 1840. Domnul îl numește: «legist» [2]). Rolul acesta de pravilist se pare că nu erà bine determinat, cum s'a făcut peste câțiva ani mai târziu. In genere prin Pravilist se înțelegeà un om de legi, care erà în slujba Statului și pe care Domnul îl puteà însărcinà cu orice fel de chestiuni juridice. Pentru o astfel de îndeletnicire fu adus și Flechtenmacher.

Spre a-și puteà ajunge scopul de a înzestrà țara cu legi scrise, Scarlat Calimach aveà nevoie, în prim rând, de adunarea materialului. La început, voià să aibă traduse în românește pravilele împărătești, din care voià să facă baza nouilor legiuiri ale Moldovei. Aceste traduceri aveau să servească pentru a se

[1]) Xenopol A. D. l. c. Că știrea e greșită rezultă nu numai din data 1811, ci și din aceea că, după ea, deabià la 1819 ar fi fost Flechtenmacher însărcinat împreună cu legistul grec Anania să întocmească în grecește condica sa, când e bine stabilit că aceasta a avut loc cu mult înainte. Poate numai partea că ar fi fost adus din Viena să conție ceva adevărat, fie că Viena a fost locul unde-și va fi luat diploma de doctor, fie că erà locul unde avea vreo ocupație, când a fost chemat în Moldova. Poate să mai fie adevărat din această știre faptul că a dat lecții fiilor de boieri; aceasta însă a putut să aibă loc posterior anului 1813, când a intrat în slujba Statului.

[2]) Iorga N. *Documentele familiei Calimach*, II, p. 69.

alcătuì nouile legiuiri, dar și pentru a fi utilizate de cei cari ar aveà nevoie de ele și nu știau latinește și grecește.

In vederea acestui scop, numì o comisiune compusă din Anania Cuzanos, zis și dascălul Anania și Flechtenmacher, lângă numele căruia adaugă cuvântul: «*laten*». Acea denumire lasă a se vedeà că în vreme ce Cuzanos erà destinat mai ales pentru textele grecești, Flechtenmacher erà mai cu seamă pentru cele latinești. In această ocupație găsim pentru prima dată pe Flechtenmacher, cu începere dela 1 Septemvrie 1813. Drept plată, fiecare membru al comisiunii aveà câte 100 lei pe lună, plus alți 100 dela Casa Răsurilor. Comisiunea aveà și un scriitor, plătit cu 100 lei lunar, dintre care 50, de asemenea, dela arătata casă. Această comisiune a lucrat mai mult timp. In socotelile domnești găsim prevăzută leafa ei până la sfârșitul lui Maiu 1814 [1]). De sigur că a lucrat și după această dată, fiindcă în socotelile pe 1814—1815 se vede trecută în luna Decemvrie 1814 o sumă de 32 lei pentru un top de hârtie, destinat tălmăcirii legilor [2]), iar în 1815 se prevede leafa ei pe Septemvrie—Decemvrie 1815, Ianuarie și Februaire 1816 [3]). Deșì nu găsim trecută leafa membrilor în mod continuu, fără îndoială însă că au lucrat și au fost plătiți neîntrerupt, căci așà se orânduise de către Domn să li se plătească sumele arătate până la săvârșirea tălmăcirii [4]) Judecând după plată, se pare că la începutul anului 1816 tălmăcirea erà terminată.

Domnul, văzând că se pregătește principalul material, întocmi un comitet, pentru adunarea tuturor legilor și obiceiurilor Moldovei în materie civilă și criminală, câte erau de 4 secole, cu arătarea ramurei și a izvorului lor. Acest comitet ar fi fost format încă din anul 1815. Nu știm precis cine anume a făcut parte din acest comitet. Ținând seamă de scopul ce aveà de îndeplinit, este probabil că au fost, în primul rând, boieri, cari cunoșteau legile vechi și obiceiurile, ca: Andronache Donici, Costache Conachi, Skeleti, Sturza, etc. Alături de ei vor fi fost și tălmăcitorii pravilelor împărătești: Flech-

¹) Iorga. l. c.
²) Ibid., p. 150.
³) Ibid., p. 154.
⁴) Ibid., p. 69.

tenmacher și Anania, de ale căror lumini se va fi simțit nevoie.

După ce avù gata tot materialul, Domnul pășì mai departe la alcătuirea unei legiuiri și alese mai întâiu legiuirea civilă, ca una «ce este mai de trebuință decât celelalte părți ale legislației». Cei ce au lucrat cu Domnul și l-au ajutat la elaborarea nouei pravile, au fost Flechtenmacher, Donici, Anania Cuzanos, Skeleti. Aceștia sunt principalii colaboratori și în această ordine ni-i înfățișează un izvor demn de crezare. Alături de ei au mai luat parte: Costache Conachi, Mitropolitul Veniamin, Vornicul P. Negri, tatăl lui Costache Negri, Logofătul Grigoraș Sturza, tatăl viitorului Domn Mihail Sturza și cumnatul lui Vodă Calimach, Logofătul Iordache Ghica, Vornicul Mihail Sturza, viitorul Domn [1]). Cum vedem, s'a format un fel de comisie, care, utilizând materialul adunat, aveà să elaboreze pravila împreună cu Domnul.

N'avem până acum informațiuni exacte despre chipul cum au procedat la formarea nouei condici civile. Este probabil că și în Moldova s'a lucrat cum s'a lucrat în Țara Românească la întocmirea condicei Caragea. Este de crezut chiar că procedarea Moldovenilor a servit de model și de îndemn Muntenilor, căci se pare că elaborarea condicei moldovene începuse înaintea celei muntene [2]). Este posibil dar ca și în Moldova să se fi însărcinat doi juriști să alcătuiască câte un proiect, care să fie supus comisiei de elaborare.

---

[1]) A. Papadopol-Calimach, «Din istoria legislațiunii Moldovei», în *Arhiva societății științifice și literare din Iași*, tom. VII, pag. 160—161. După ocuparea Basarabiei, pentru a cunoaște noua provincie, Ministerul de externe rusesc a însărcinat pe consilierul de Curte Pavel Svinin să facă o descriere despre starea acestui ținut. In raportul prezentat de el la 1 Iunie 1816, vorbește despre Comitetul pentru adunarea legilor și obiceiurilor Moldovei, numit în 1815 de Vodă Calimach. El mai spune că partea întâiu a legislației s'a tipărit în 1816, în limba greacă, iar atunci, la 1816, se traduce în limba moldovenească. Pappadopol-Calimach crede că această parte întâia ar fi Condica civilă în întregime, iar partea II ar fi legea criminală, care s'a elaborat mai târziu. Cum este sigur — dovadă hrisovul — pravila lui Calimach s'a promulgat la 1 Iulie 1817, spusele lui Svinin trebuiesc înțelese în sensul că în 1816 va fi fost gata numai o parte din Condică, care se tipărise și restul a continuat în cursul acestui an și în 1817. Partea aceasta din raportul lui Svinin este reprodusă în lucrarea citată a lui P. Calimach, pag 160. Despre adunări pentru cercetarea obiceiurilor pământului, se vorbește și în hrisovul de promulgare (*Uricar*, IV, pag. 207 și urm.). Este posibil ca acest comitet, de care vorbește consilierul rus, să fie Comisia de elaborare, formată din cei arătați de P. Calimach; totuș pare mai posibilă a fi fost separate, cum am arătat mai sus.

[2]) Vezi A. Rădulescu: *Logofătul Nestor*, p. 11—12 și în *Revista critică de drept*, 1910.

Din cele ce vom arătà mai jos, pare că a fost un singur proiect al lui Flechtenmacher, care, probabil, luase avizul Domnului asupra planului și metodei de urmat. Proiectul a fost supus comisiunii, care va fi discutat, modificat anumite părți, până se ajungeà la o formă pe care o primià și Domnul, fie că asistase la lucrări, fie că i se supuneà rezultatul lor spre a decide. Hrisovul de promulgare al Condicei Calimach nu spune precis că s'ar fi supus această pravilă spre aprobare și Adunării Obștești, ci vorbește numai de o primă consultație ce i-ar fi cerut Domnul, când și-a arătat intenția de a legiferà și de niște adunări chemate spre a cercetà obiceiurile pământului [1]). Din alt izvor — posterior, e adevărat, dar demn de crezare — avem știrea că noua pravilă a fost supusă Adunării Obștești [2]). Erà contra dreptului public al țării, erà contra vechiului obiceiu ca Domnul să facă o astfel de pravilă, fără să asculte și Sfatul țării. Dealtfel acea comunicare a intenției domnești, de a da legi noui, este o dovadă că trebuià consultată și Adunarea Obștească, în forma ei de constituire de atunci. Probabil că prin acele adunări, de care se vorbește la sfârșitul hrisovului, s'a înțeles nu numai comisia, care a cercetat obiceiul pământului, ci și Adunarea Obștească, compusă din fruntașii țării.

In Moldova, lucrarea merse mai repede decât în Muntenia, unde Vodă Caragea îndemnà stăruitor Adunarea să grăbească terminarea condicii și unde deabià în Iunie 1818 fu gata [3]). Pravila moldovenească fusese terminată cu un an înainte, la sfârșitul lui Iunie 1817. Domnul, mulțumit că-și văzù realizată partea principală a visului său, o promulgă, printr'un lung și

[1]) La alcătuirea codului austriac se întrebuințase cam aceeaș metodă. După ce s'a adunat materialul necesar a fost însărcinat cu redactarea savantul Franz von Zeiler, membru la Curtea de Casație. Proiectul acestuia a fost supus votului Comisiunii aulice, examinat apoi de Consiliul de Stat și în urmă promulgat de împărat la 7 Iulie 1810 (A de Clercq, Code civil général de l'Empire d'Autriche. Paris 1836. Introduction, p. XII și urm.).

Probabil că au fost influențați de această metodă alcătuitorii codului Calimach. De altfel Domnul în hrisovul de promulgare spune că a întrebuințat «metodul» codului austriac, iar Flechtenmacher utilizà comentariile lui Zeiler apărute în 1811—1813, din care aveà un exemplar pe care îl și adnotase, în afară de alte observațiuni, cu textele corespunzătoare din codul Calimach. (M. Bonachi. Persoana morală în codicele Calimach, p. 14—15). Cf. Uricar. IV. p. 300 și urm.

[2]) P. Calimach, loc. cit., p. 160.

[3]) Vezi *Logofătul Nestor*, pag. 12; D. D. Stoenescu, *Legiuirea Caragea*, pag. 9 și urm.

frumos hrisov, la 1 Iulie 1817, însoțind-o de o carte de închinare către tatăl său[1]).

După o știre, înainte de a o promulgà, ar fi trimis-o mai multor învățați străini spre a-și da părerea asupra ei[2]).

Este sigur însă că a trimis un exemplar, legat luxos, Universității din Oxford, care și-ar fi dat chiar părerea asupra valorii pravilii[3]).

Pentru a puteà fi întrebuințată de poporul căruia erà destinată, Scarlat Calimach, puse s'o traducă chiar de atunci, în limba țării. Traducerea însă merse încet — nu știm exact din ce cauză — și el n'avù parte să o vază terminată în domnia lui. La 1819 Noemvrie, deabià erà tradusă jumătate[4]), și deplin nu s'a tradus decât mult mai târziu[5]).

Care a fost partea lui Flechtenmacher la alcătuirea Condicei Calimach? S'a zis că însăș Domnul ar fi redactat și scris în mare parte legiuirea, care-i poartă numele[6]). S'a afirmat apoi că autorul acestei legiuiri nu este Domnul, ci Anania Cuzanos[7]).

---

1) *Uricar*, IV, pag. 207 şi urm.; P. Calimach, p. 161.

2) P. Calimach, pag. 163.

3) P. Calimach, pag. 163—165.

4) *Uricar*, IV, pag. 207—213.

5) Despre activitatea lui Sc. Calimach se face menţiune şi în revista întitulată: «Telegraful filologic, care apăreà în greceşte la Viena între 1817—1820. După acea notiţă, Scarlat Vodă Calimachi, care veghiează cu adevărat părinteşte la îmbunătăţirea ţării şi la creştera noroadelor încredinţate de Dumnezeu lui, a orânduit pe Marele Vornic dumnealui Mihalachi Sturza, pe Marele Postelnic dumnealui Alexandru Beldiman şi pe dascălul de latineşte dela şcoala domnească ca să traducă legile locului în limba Dacilor cari întru puţin vor ieşì de sub teascuri. Boieri cuminţi şi patrioţi ca Mihaiu Sturza, Marele vornic, Conachi Marele Postelnic, Alexandru Beldiman şi Spătarul Gheorghe Bălşucă nu numai se ocupă de traducerea multor cărţi utile de nevoie şi de obştesc folos, dar şi de editarea lor, care nădăjduim că în curând să le vedem la lumină». (Iorga: *Telegraful filologic din 1817—1820 şi Românii* în *Amănunte din istoria noastră în veacul al XIX*, p. 10).

Aici este însă vorba numai de traducerea legilor locului, adică legile romane şi greco-romane — căci acestea erau socotite ca legile ţării — în limba Dacilor, adică în limba românească; deci ştirea se referă la traducerea legilor arătate şi care aveau să servească la alcătuirea pravilei Calimach. Partea relativă la editarea multor cărţi de folos poate că să referă şi la tipărirea pravilei. In orice caz informaţia nu poate servì pentru a arătà pe autorii codului Calimach. Autorul acestei informaţii aflase ceva despre traducere de legi, de ieşire de sub teascuri, etc., dar nu ştià precis toate lucrurile petrecute la o aşà distanţă.

6) P. Calimach, pag. 161.

7) D. Alexandresco, *Dreptul civil român*, ed. 2-a, t. I, pag. 20 şi în prefaţă la *Codul Caragea* de I. Palade, pag. IX. Cfr. P. Negulescu, *Studii de Istoria Dreptului Român*, pag. 19. Vezi şi Gr. Alexandrescu, *Studii asupra istoriei generale a Dreptului*, 1905, p. 50.

Fără îndoială că Scarlat Calimach a avut un important rol la alcătuirea nouei pravile. Erà un om cult și care iubià mult lucrările intelectuale, având — cum am văzut — legături cu marile universități ale Apusului. Postelnicul Manolache Drăghici, contemporanul său, îl criticà zicând că erà moale, «că se ocupà mult cu scrisul, din care pricină venise la o monotonie trândavă»[1]. Aveà, desigur, întinse cunoștințe juridice și a luat parte la lucrările pravilei. Nu este dovedit însă că el ar fi fost un jurisconsult de valoarea principalilor săi colaboratori.

Chiar de ar fi fost și dacă s'ar fi ostenit să redacteze și să scrie cea mai mare parte a Pravilei, nu se vede pentru ce s'ar mai fi numit Comisia de tălmăcitori, adunarea aceea, numită de un contemporan, Comitet pentru adunarea vechilor pravili și obiceiuri și mai ales de ce ar mai fi avut nevoie de atâtea ajutoare? Ar fi fost suficient să alcătuiască singur legiuirea și s'o prezinte Sfatului țării, unde aveà să fie modificată și îmbunătățită după sfatul boierilor pricepuți în ale legilor și cunoscători ai obiceiurilor și nevoilor țării. Faptul că a întocmit în special comisia pentru elaborare mă face să cred că principalul rol al Domnului a fost de a revedeà ceeace lucrau ceilalți și de a hotărî în chip definitiv, după ce ascultase diferite texte, iar nu de a alcătuì, redactà și scrì el cea mai mare parte a Condicei.

Hrisovul de promulgare nu poate fi adus în sprijinul părerii că Domnul ar fi fost autorul principal al legii, fiindcă, deși în câteva locuri Domnul spune: «am săvârșit» lucrul sau «am îndeplinit lipsele», «am întrebuințat», în alte părți spune: «s'au desăvârșit acest al nostru cod», «s'au mai adăugit», «s'au cinstit». Din acest hrizov ar rezultà apoi că n'a avut colaboratori decât pentru chestiunile luate din obiceiul pământului și hrisoavele domnești. Or, însăș acela, care-l arată ca autor principal, arată că a existat o comisie de elaborare pentru întreg codul, și la lucrările ei luà parte și Domnul. De altfel Vodă Calimach, care ținea, de sigur, ca Pravila să treacă drept opera sa, nu aveà să pomenească tocmai în hrisovul de promulgare numele și partea colaboratorilor săi, care puteau fi

[1]) Istoria Moldovei, vol. II, p. 106.

cunoscuți în alt chip, dar nu trebuiau să umbrească gloria domnească.

Dintre aceia pe cari Papadopol-Calimach îi arată ca principali colaboratori, în ce privește pe Andronache Donici, deși un mare jurist, nu s'a afirmat de nimeni și nu e probabil c'a avut primul rol la întocmirea legilor Calimach, când de curând publicase adunarea lui de legi, pe care Domnul se pare că n'o aprecià prea mult. In orice caz, dacă Donici ar fi avut un rol important la alcătuirea Codului Calimach, s'ar vedeà o mai mare asemănare între lucrarea lui și noua legiuire.

De Skeleti nu este nici un indiciu că ar fi îndeplinit un rol deosebit la formarea pravilei. Rămâne dar dintre cei arătați ca principali colaboratori numai doi: Anania Cuzanos și Flechtenmacher. Cel dintâiu a fost un jurisconsult de seamă, a fost pravilist și profesor la Academia domnească[1]; n'avem, însă, nici o dovadă că el ar fi avut primul rol la alcătuirea Codului. Părerea, care-i atribue acest rol, este cu mult posterioară și nedovedită prin nimic. Chiar Papadopol-Calimach, care aveà unele hârtii de familie, enumerând pe membrii comisiei de elaborare, trece pe Cuzanos deabià în rândul al treilea; și este greu de admis să fi dat tocmai acest rang, și după Donici, unui jurist care ar fi fost cel mai însemnat colaborator, ba chiar adevăratul autor al nouei legiuiri.

Să vedem dacă nu cumva Flechtenmacher a avut vreun rol mai important decât ceilalți.

In primul rând, avem dovezi sigure despre vasta sa cultură juridică, ceeace nu se poate afirmà, în aceeaș măsură, despre ceilalți. Erà socotit așà de superior, încât vedem chiar pe Donici, despre care se dusese vestea, cerând consultații dela învățatul sas[2]). El a desvoltat o întinsă activitate, ca om de drept, și în urma alcătuirii Codului, până la moarte; erà considerat ca juristul cel mai de valoare al Moldovei. Flechtenmacher a făcut parte și din comisia care a tradus codul[3]). El chiar alcătuise un comentariu al acestei pravile. Intr'un manuscris al

[1]) N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XVIII*, p. 449; P. Calimach, loc. cit. pag. 151.

[2]) Acad. Rom., Ms. 10. *Lexicon juris civilis*, pag. 72.

[3]) *Introducerea lui C. Sturza la Codul Calimach*, col. Bujoreanu, vol. III, pag. 556.

lui, se găsește un fel de plan al Codului Calimach, cu indicația izvoarelor, și este probabil că este chiar planul primitiv. In orice caz, chiar de ar fi posterior, felul cum este făcut, arată că autorul lui luase o parte foarte însemnată la alcătuirea Condicei.

Insuș felul cum este alcătuit Codul, ne face a recunoaște lui Flechtenmacher un rol mai mare. Nu este locul a ne ocupà aici de izvoarele acestei pravile și de a discutà părerea curentă în această privință; poate o voiu face altădată; destul să spun că în Codul Calimach se vede o foarte puternică influență a Codului austriac, fără a specificà acum măsura acestei influențe. Dacă această influență este necontestată, cu greu se poate admite că ea s'ar datorì lui Donici, Skeleti, Cuzanos, despre care n'avem dovezi că ar fi cunoscut mai bine decât Flechtenmacher acel cod și despre care avem, din contră, bănuiala că nu vor fi cunoscut de loc sau foarte puțin noul cod austriac, căci altfel un s'ar mai fi simțit nevoia să se aducă un sas. Este — putem zice — certitudine că influența codului austriac asupra legiuirii moldovenești se datorește lui Flechtenmacher.

Aceasta erà, în genere, lucru știut în Moldova. Judecând după această influență, este dar foarte verosimil că Flechtenmacher a fost principalul autor al Codului Calimach. De altfel, Pappadopol-Calimach îl pune în primul rând între membrii comisiei de elaborare, și desigur că n'ar fi făcut-o dacă n'ar fi fost bine știut că Flechtenmacher a fost primul între ceilalți colaboratori.

Dar însuș Domnul a dat o dovadă însemnată despre rolul lui Flechtenmacher. După ce Codul a fost tipărit în grecește, Domnul, «dela sine, fără vreo mijlocire prin altul», ci numai apreciind munca și meritele lui Flechtenmacher, i-a dăruit 200 de exemplare ale condicii [1]). Cum exemplarul se vindeà cu trei galbeni, înseamnă că i-a dăruit 600 galbeni, o sumă foarte mare, peste 7.000 de franci, și ca valoare mult mai mare pentru începutul sec. XIX, o adevărată avere. Acestea i s'au dat nu ca o plată, căci erà plătit ca pravilist, ci ca o deosebită re-

---

[1]) Acad. Rom. Ms. 105, fila 19 v.

compensă și mulțumire domnească. N'avem dovezi că s'ar mai fi făcut cuiva dintre colaboratori asemenea dar. Când Domnul face un astfel de dar, însoțit, cum vom vedeà, și de alte mulțumiri, desigur că, prin asta, recunoșteà cât de mare a fost rolul lui Flechtenmacher la alcătuirea monumentului juridic, care aveà să poarte numele Domnului în decursul veacurilor. Dacă Domnul nu-i arată rolul în hrisovul de promulgare al legii, de acì nu se poate deduce lipsa acestui rol, căci, am mai spus, erà și o chestie de amor propriu pentru Vodă, că să nu mărturisească acest lucru chiar în hrisovul operei, care voià să fie socotită a sa.

Cât despre Cuzanos, este probabil că și el a avut un rol important, dar mai ales pentru chestiunile în limba grecească, pe care o știà, fără îndoială, mai bine decât toți. Poate că la redacția textelor, care se știe că s'a făcut în grecește, a avut un rol mai mare decât Flechtenmacher. Probabil că mai ales aici erà rolul lui și al Domnului.

Donici și ceilalți boieri moldoveni, vor fi avut rolul lor, mai cu seamă la dispozițiunile luate din obiceiuri și din hrisoavele anterioare. In ce privește inițiativa alcătuirii, conducerea lucrării și hotărîrea definitivă în chestiunile desbătute, precum și stăruința terminării, astea fără îndoială că sunt partea lui Vodă.

In ce privește însă fondul legiuirii, planul și metoda, este mult mai verosimil că Flechtenmacher a avut rolul de căpetenie, așà că el trebuie socotit — până la o dovadă contrară — principalul autor al Codului Calimach. In orice caz rolul de principal colaborator al Domnului nu mai trebuie discutat.

Vodă Calimach îi dete multă considerație. In tot timpul domniei sale l'a menținut ca pravilist și în această calitate l-a consultat în diferite chestiuni juridice. Afară de dăruirea celor 200 exemplare probabil că Domnul i-a dat și alte ajutoare. I-ar fi dat și rang de boerie, l-ar fi ajutat și mai mult, dar în curând fu nevoit să părăsească tronul Moldovei și să apuce drumul Țarigradului, unde-l așteptà peste câțiva ani odihna de veci adusă de un ștreang turcesc. Cu durere va fi văzut această plecare Flechtenmacher, al cărui rost în Moldova fusese creat de Domnul, care luà drumul pribegiei.

Inainte de a părăsì țara, Scarlat Calimach se gândì cu recunoștință la acela, care-l ajutase așà de mult să realizeze visul, scump tatălui său și lui, de a da țării ce stăpâniseră o legiuire scrisă și nu o legiuire oricum ci o legiuire de mare valoare. Dacă nu-i va fi mai dat și alte ajutoare materiale se grăbì să-i dea la 28 Fevruarie 1819 un certificat, prin care arătà că legistul său, d-l Flechtenmacher, a lucrat «cu o adâncă știință, cu o stăruință neobosită și cu o judecată sănătoasă în diferite afaceri juridice»; de aceea el a găsit de cuviință să-i libereze un asemenea certificat ca o dovadă de recunoștință și satisfacțiune pentru serviciile, pe care le-a adus cu exactitate și în chip legal pentru binele politic al țării. Liberându-i acest certificat rugà pe viitorii Domni, pe care providența-i va destinà să guverneze Moldova să nu-l lipsească de bunele lor grații și de înalta lor protecțiune, pentru ca acest act — plăcut și lui Dumnezeu — să încurajeze și să îndemne și pe alte persoane, care se aseamănă cu numitul jurist «așà de priceput în afacerile dreptului» să contribue ca și el la binele țării [1]).

Calimach înființase la 1 Ianuarie 1818 un post de pravilist oficial, de nomofilax, jurisconsult. Acest post nu fu încredințat nici lui Flechtenmacher, nici lui Cuzanos ci lui C. Skeleti [2]). Cauza, probabil, este că nici unul din acei 2 pravilişti nu devenise încă moldovean și nu erau boieri [3]). De acì nu urmează că rolul lui Flechtenmacher a fost redus sau că nu s'a mai bucurat de încrederea domnească; drept dovadă avem certificatul, de care ne-am ocupat, și care a fost liberat posterior înființării postului de nomofilax. El a continuat să se bucure de aceeaș considerație din partea Domnului și să fie consultat de toți în chestiunile juridice, măcar că n'aveà titlul de pravilist oficial. Desigur că Vodă Calimach nu lăsà deoparte un jurist, despre care vorbià așà de elogios; desigur că în acest timp erà întrebuințat pentru traducerea nouei condici, și foarte probabil că se ocupà și cu alcătuirea altei părți de legislație, poate codul penal, pe care Domnul îl aveà cuprins în planul său de legiferare.

[1]) Ms. 105, fila 53 v.
[2]) Uricar, V, p. 396—400.
[3]) Cf. P. Calimach, l. c. 149.

Este posibil ca în timpul Domniei lui Calimach, și poate și mai târziu, Flechtenmacher să fi dat și lecții de Drept fiilor Domnului și feciorilor de boieri. Este știut că existà un curent pentru studiile juridice și că veniau profesori pentru asemenea studii. Așà fiind, desigur că elita Moldovei a căutat să profite de cunoștințele unui învățat ca Flechtenmacher.

* * *

In locul lui Vodă Calimach urcă treptele tronului Mihaiu Vodă Suțu, a cărui domnie fu și mai scurtă; în timpul lui isbucnì revoluția, care aveà să ducă la liberarea Greciei și care provocă și mișcarea dela 1821 a țărilor române.

N'avem multe știri despre Flechtenmacher în această domnie, dar este sigur că n'a părăsit Moldova, de care se alipise tot mai mult și de care nu se gândià să se mai despartă. Rămâind aici și-a continuat meseria de pravilist și — poate — și de profesor. Noul Domn l-a numit chiar pravilist oficial și în această calitate îl găsim dând diferite lămuriri și consultații [1]).

Când izbucnì revoluția din 1821 avù să îndure și el neajunsuri mari. Se pare că de teama zurbalei, ori îndemnat de vreun boier, plecă în grabă din Iași fără a-și puteà luà sau pune la adăpost averea lui cea mai dragă: biblioteca. In vălmășeala zilelor ce urmară, oamenii, cari căutau altceva decât libertatea, se năpustiră și asupra casei lui, pe care o jefuiră, răpindu-i biblioteca și — ceeace îl dureà mai mult — și exemplarele, destul de valoroase ca parte materială pentru el și totdeodată amintitoare de recunoștința domnească, exemplarele din Codul Calimach, care-i mai rămăsese din cele date de Domn.

Când liniștea începù a se restabilì, Flechtenmacher erà din nou la Iași, dar fără cărți. El simțì mai mult ca toți greutatea revoluției, căci a fi jurist fără bibliotecà asta nu puteà concepe. Deșì nu erà bogat, totuș fie că a fost ajutat de Domn, sau de altcineva, fie că s'a împrumutat, cheltuì încă vreo 800 galbeni și reconstituì pe cât erà posibil biblioteca, iubitul lui tovarăș

[1]) Ms. 10, Lexicon juris civilis. Acì găsim că a dat consultații în 1819, 1820. 1821.

cu care munca-i erà mai ușoară și cu care se înțelegeà mai bine decât cu mulți dintre contimporanii săi.

* * *

Restabilirea domniei pământene nu-i stânjenì activitatea. Contra lui, care n'aveà altă legătură cu domnia grecească decât că lucrase pentru binele țării sub 2 din acești Domni, nu se puteà plânge nimeni. Trăit de atâți ani între boierii țării, neamestecat până acum în luptele diferitelor grupuri, devenit din ce în ce mai trebuincios pentru chestiunile juridice, Flechtenmacher nu puteà fi neglijat ori îndepărtat de un domn ca Ioan Sandu Sturza, care dorià în chip cinstit să îndrepteze multe în țara, pe care soarta i-o puneà sub cârmuirea sa. Probabil că a fost întrebuințat la toate chestiunile mai însemnate de drept; probabil c'a luat parte și la alcătuirea codului penal din 1826. Insuș Calimach aveà de gând să deà țării, între alte părți ale legislației, și codul penal, dacă ar fi avut domnie mai lungă și liniștită. Sturza nu făceà decât continuà opera de legiferare a precedesorului său și la această lucrare e greu de crezut că nu va fi întrebuințat și pe Flechtenmacher.

Activitatea care iese mai mult în evidență în această epocă este aceea de *pravilist oficial, de jurisconsult al Statului, de nomofilax*. Misiunea aceasta erà una din cele mai frumoase. Pravilistul, nomafilax, erà — cum numele arată — păzitorul legilor. El trebuià să se ocupe neîncetat cu studiul legilor, să observe cu atențiune ca ele să se aplice, să arate dacă ele mai corespund cu nevoile și obiceiurile poporului, să le arate lipsurile la toate pricinile ce se judecau la Divanul boierilor și înaintea Domnului, unde pe lângă observarea legilor, aveà să deà lămuriri și sfaturi.

Pe lângă aceasta, spre a puteà observà cum se aplică legile, lui i se prezentau hotărîrile instanțelor superioare, înainte de a fi întărite de Domn și executate. El aveà să cerceteze dacă s'a judecat bine sau ràu, dacă s'a călcat sau nu legea, fie în privința formei, fie în privința fondului, *el controlà deci activitatea judecătorească* și numai dacă găsià hotărîrea conform cu legile își da aviz favorabil. Rolul său erà deci de o importanță

capitală; el erà deasupra instanțelor judecătorești, erà un fel de instanță supremă, care deși n'aveà ultimul cuvânt, rezervat Domnului, aveà însă influență asupra lui Vodă, care erà luminat și călăuzit de acest înalt funcționar. Postul de jurisconsult se asemănà cu o instituție, care s'a înființat mai târziu în Țara Românească cu numele de Sfat consultativ, compus din 3 presoane, dar care n'a durat mult [1]).

Altă îndatorire a pravilistului oficial erà de a răspunde în scris la întrebările ce i se puneau de anumite autorități în chestiunile de Drept. Nu-i erà însă îngăduit să deà consultații la particulari.

Rolul pravilistului oficial a fost bine determinat de Scarlat Calimach la 1818 [2]). Până atunci nu erau destul de lămurite atribuțiile lui și se pare că și mai târziu nu s'au respectat în totul dispozițiile luate de Vodă Calimach, în special în ce privește interdicția de a da consultații la particulari.

Se simțià nevoie de un astfel de îndrumător și păzitor al legilor mai ales acum când trebuià aplicată noua pravilă. Cât erau de nepregătiți în ale legilor reprezentanții autorităților se vede și din întrebările ce puneau pravilistului, întrebări dintre care multe își aveau răspunsul într'un text al legii. Se vede însă că nu știau s'o utilizeze [3]) și găsiau mai lesne a întrebà pe pravilist.

Deși Calimach stabilise că numai câteva autorități vor cere deslegări dela Jurisconsult, cu vremea cercul s'a lărgit și foarte multe dregătorii cereau astfel de consultații.

Acest post a fost ocupat de Flechtenmacher aproape toată vieața.

Fire ordonată cum erà, el a îngrijit să-și păstreze în niște condici principalele, dacă nu chiar toate, consultațiile ce a dat. Manuscrisele 10, 11 și 12 dela Academie sunt pline cu asemenea deslegări.

In primii ani, începând cu anul 1819 de când le găsim trecute, deslegările sunt mult mai rare. Pe măsură ce treceà

---

[1]) A. Rădulescu. Logofătul Nestor, p. 20—21.

[2]) Uricar, V, p. 396—400. Nomofilaxul ar fi avut pe lângă leafă și 21 scutelnici și cu dreptul de a i se lăsà și soției după moartea lui. P. Calimach, l. c. 149.

[3]) M. Drăghici (Istoria Moldovei, II, p. 106) spune că noua legiuire «nu se puteà întrebuințà fiindcă nu o înțelegeau mai nici unul din judecătorii cei vechi».

vremea, țara dobândià o situație mai liniștită și consultațiile se înmulțiau. Uneori se văd trecute trei-patru într'o zi și asupra unor materii diferite [1]). Funcțiunea aceasta îl ocupà mult timp. De multe ori în aceiaș zi erà chemat la Divan sau i se cereà de alte dregătorii 3—4 deslegări și nu din cele ușoare. Intorcându-se acasă nu uità să le treacă în condică pe cele mai importante în întregime, pe altele în rezumat. Și în condicile lui se silià să urmeze un plan bine întocmit. In condica în care se cuprind consultațiile pe 1835—1838 împărțise paginile în 4 coloane: în prima scrià numărul «locului» judecătoresc, de unde venià hârtia, în a doua numărul cu care-i fusese înaintată de către Depart. Dreptății, a treia coloană, cea mai mare, erà rezervată pentru obiectul pricinei de judecată și, în fine, a patra erà rezervată pentru observațiuni «băgări de seamă».

Uneori dădeà consultații și în grecește. Astfel una din acestea este dată de el împreună cu D. Sturza vel Postelnic și cu Andr. Donici [2]). Găsim și unele consultații în latinește [3]) și nemțește [4]).

De oarece unele instanțe, când îi cereau deslegări, nu-i trimiteau deslușirile necesare, el roagă să i se trimită «istoricească lămurire proțăsului întemeiată pe acturile aflătoare la dellă cu arătarea foii, unde se găsește actul ca astfel să poate câștigà neîndoelnicul adevăr pravilicesc, care să poată rămână de fundament în tot cursul proțăsului».

Avizul și-l da sub forma: «să găsește pravilnică», «este pravilnică» sau: «se găsește dreaptă», «se socotește dreaptă». Răspunsurile la întrebările ce i se puneau sau avizurile sale asupra hotărîrilor date nu erau o simplă arătare a părerii lui, ci erau motivate prin diferite texte de legi. Uneori, când întrebările erau simple, se mulțumià să indice capetele de pravilă din

[1]) Cităm: 1819 Oct. 30 (Ms. 10 p. 4) 1820, Ian. 8, Febr. 23, 24, 27, Martie 6, 7. etc. In genere pentru 1820—1827 a se vedeà manuscrisul 10: Lexicon juris civilis. Pentru 1835—1838 Ms. 11, în care sunt mai numeroase și trecute în mod mai regulat. Astfel la 1835 Oct. 17 dă o deslegare, la 19 Oct. dă patru, la 22 dă două, la 24 patru, la 29 două, la 31 una, la 23 Noemvrie 5, la 26 două, la 10 Decemvrie 5. In 1835 și prima parte a lui 1837 iar sunt destul de dese apoi mai rari în 1838—39. Multe din deslegările lui se opăresc prin alte acte ale timpului.

[2]) Ms. 11, p. 51.

[3]) Ms. 10, p. 7—12.

[4]) Ms. 105, f. 62 v.

condica Calimach. De cele mai multe ori, însă, pe lângă aceasta utilizà: Digestele, Codul și Institutele lui Justinian, Bazilicalele, Armenopol, unele novele; acestea erau baza deslegărilor sale [1]). Alături de ele însă utilizà și nouile legi europene; astfel îl vedem citând texte din codul civil francez și austriac, din codul penal francez. Intrebuințează mult și doctrina, utilizà comentariile lui Franz von Zeiler, autorul codului austriac și se servește deseori de doctrina franceză. In citatele sale găsim pe Merlin [2]), Toullier [3]), Rogron [4]), din care reproduce pasagii întregi pentru sprijinirea soluțiilor sale. Exemplarul său erà adnotat cu textele corespunzătoare din pr. Calimach.

Deslegările lui Flechtenmacher sunt foarte interesante: Desigur însă că astăzi pentru juriști nu mai au mare valoare practică, fiindcă multe din ele conțin lucruri prea cunoscute azi, prea intrate în domeniul general al cunoștințelor juridice, așà că nu știu dacă s'ar puteà încercà, cu mult folos, tipărirea lor. Cel mult s'ar puteà da la lumină numai o parte din ele și anume acelea, care ar servì la interpretarea Codului Calimach și care ne-ar arătà cum interpretau această legiuire întemeietorii ei.

Pentru timpul, când au fost date, aceste deslegări au avut însă mare importanță. A da soluțiuni unei chestiuni de drept, nu după bunul plac al judecătorului și fără să se arate vreun motiv ci pe temeiul unor capete de pravilă, găsite, combinate și explicate așà încât se mai puteà vedeà că este o lege, care se respectă, erà mare lucru, erà o raritate. In acele vremuri, când nu erà belșug de cunoștințe juridice și când mai toată lumea se plângeà de lipsa de dreptate, când s'a zis că legile ajunseseră a fi ca pânza păianjenului, în care muștele mici se prindeau iar cele mari o spărgeau [5]), în asemenea vremuri activitatea de pravilist a lui Flechtenmacher luminà calea spre

---

[1]) De ex. Ms. 10, p. 2, o deslegare privitoare la hotărnicii se întemeiază pe: Dig. C. 10, t. I; Cod. C. 3, t. 39. Bas. T. VI, p. 778—9, Dig. 47, t. 21, Arm. p. 34.

[2]) Ms. 12, p. 188. Ms. 11, p. 4

[3]) Ms. 12, p. 62, 64, 68, 86, 88.

[4]) Citează: «Cod civil expliqué par Rogron. Bruxelles 1828. Quatrième édition» (Ms. 12 fila 23 v.) Există și la Acad. Română într'o colecție de: Codes français expliqués Paris 1836. Aparținuse bibliotecii Col. St. Sava.

C. Negruzzi. Prefața la ediția II-a Codului Donici, 1852.

noui orizonturi. Acest chip de a rezolvà o chestie de drept, motivând-o cu paragrafe din pravilă a impresionat mult pe contimporanii neobișnuiți cu acest fel de judecată.

Pe lângă motivarea soluțiunilor, Flechtenmacher s'a distins și printr'un pronunțat spirit de adevărată dreptate. El înțelegeà ca înainte de orice să fie și să rămâie om drept.

Felul cum a îndeplinit rolul de pravilist i-a asigurat, mai mult decât orice, stima societății în care trăià. Erà socotit juristul cel mai de seamă al Moldovei.

Deaceea toți cei ce cârmuiră Moldova îl onorară cu încrederea lor și el își păstră postul până aproape de moarte Chiar când în urma declarării noului răsboiu ruso-turc oștile rusești ocupară «Cnejia» Moldovei Flechtenmacher rămase pravilist și din când în când dă deslegări [1]).

Uneori i se cere să dea lămuriri asupra unei întregi materii. Astfel în 1828 dă niște capete de pravilă privitoare *la schimb*, care par a fi un proiect de lege asupra acestei materii[2]).

Cu introducerea Regulamentului Organic, fu confirmat în postul de jurisconsult [3]). Tot astfel îl menținù și noul Domn, Mihail Sturza, care-l chemase la 1813 în Moldova. Deșì peste câtva timp a mai fost numit jurisconsult al Statului și Damaschin Bojinca, când s'a mai înființat încă un loc, deși uneori găsim și pe alții semănând cu titlul de praviliști, ceeace dovedește că uneori au fost mai multe posturi sau ceeace e mai probabil că nu toți erau oficiali, totuș locul prim îl ocupă Flechtenmacher. Noul Domn, cunoscându-l îndestul, ținù să-i dea în curând dovada aprecierii sale elogioase.

La 17 Maiu 1835, prin decretul No. 44, adresându-i-se, în calitate de jurisconsult, la Depart. Dreptății îi spune că, în conformitate cu prerogativele datorite zelului și devotamentului, celor cari servesc Statul, a găsit de cuviință să-i acorde o recompensă proporționată cu eminentele lui servicii. Deaceea, având în vedere raportul No. 2.750, prezentat de logofătul Dreptății Lupu Balș, din care rezultă că a îndeplinit funcțiunea de jurisconsult cu o sârguință neobosită și că s'a ocupat cu

---

1) Ms. 10, p. 300 și urm. Vezi anii 1828—1831.

2) Iorga. Documentele privitoare la familia Calimachi, vol. II, p. 69.

3) Ms. 105, fila 54, v.

o întinsă capacitate de afacerile Depart. Dreptății, în virtutea legii din 10 Martie 1835 îl boierește conferindu-i onorurile și demnitățile de Căminar actual, autorizându-l să-și iscălească numele cu acest atribut, pe care guvernul a primit poruncă să-l înregistreze în actele sale. Totodată îi arătà că este intim convins c'o să continue a se face demn de satisfacția și de bunăvoința domnească [1]).

---

[1]) Din activitatea lui de jurisconsult în timpul lui Mihail Sturza menționăm următorul caz: In 1836, în noaptea Paştelui, la Târgu-Ocna, mai mulți ovrei, în stare de beție pretindeau ei, s'au dus la casa unuia din ai lor și acolo au închipuit toate patimile lui Hristos. Unul îmbrăcat într'o cămașe albă, s'a făcut că-i mort; alții l-au pus pe scară și i-au așezat mânile așà ca să pară răstignit. In urmă l-au luat patru inși pe umeri, l-au plimbat pe ulițe cu lumânări aprinse «din jidov în jidov», unii cetind ca preoții creștini, alții ovreeşte, trecând pe sub el ca pe sub aer, batjocorindu-l și scuipându-l, iar «o jidoavcă» îl stropià cu ceva — ce nu se știe — dintr'un pahar. Pentru această faptă, care a impresoinat toată țara, au fost prinși, afară de câțiva, cercetați și trimiși în judecata Departamentului criminalicesc. Acesta, arătând că n'a aflat anumite paragrafe în pravilă pentru pedepsirea lor, îi condamnă totuș în baza unui text general la bătaie între 60—200 lovituri. Divanul Domnesc a găsit că pedeapsa e prea mică și în baza unor texte din codul penal (188—190) și pe Nearaoa 77 a lui Justinian, condamnă pe 4 jidovi la spânzurătoare, pe 6 la ocnă pe vieață și pe 2 «jidoavce» la câte 20 lovituri de bice.

De aici intervine rolul lui Flechtenmacher. Vedem că hârtia pe care scrie poartă mențiunea: advocatul criminalului, post pe care poate că-l îndeplinià în mod întâmplător și care s'ar asemănà cu procurorul de azi. Fie în această calitate, fie solicitat de cel ce erà titularul acestui post, fie — cum mi se pare mai probabil — ca jurisconsult intervine imediat și la trei zile adresează un lung memoriu Logofeției celei mari asupra acestei pricini. «Ca un apărător al dreptății vinovaților din temniță» zice el că nu lipsește să aducă la cunoștința Logofeției pricina jidovilor.

Cu bogăția lui de cunoștințe și cu spiritul lui juridic, călăuzit de o logică strânsă analizează în mod amănunțit atât hotărîrea criminalului cât și a Divanului domnesc, arătând în chip destul de fin cât sunt de tari «praviliștii Divanului» cari au socotit că fapta ovreilor este o crimă de «lez-majestate sau o ierosilie» de cele sfinte.

Nu poate fi crimă de lez-majestate decât în cele trei cazuri arătate de pravilă, între care nu se află și pricina ovreilor. Nu poate fi nici ierosilie față de textul lămurit al pravilei. N'are ce căutà în cauză nici Nearaoa 77, pentrucă ea a fost abrogată chiar sub urmașii lui Justinian și că de altfel din istoricul legiuirilor greco-romane, pe care-l rezumă în scurt, este stabilit că ceeace nu-i trecut în Basilicale nu mai are aplicare. In afară de acestea, dacă în Moldova s'au aplicat Basilicalele, Scarlat Calimach a hotărît să nu se mai întrebuințeze decât acolo unde nu hotărăște pravila lui, principiu consacrat și prin art. 318 Reg. Organic. Prin urmare, aceea nearea nu mai poate fi aplicată.

După desvoltarea acestora, făcută pe larg cu numeroase texte, termină cu multă îndrăsneală citând Logofătului cel mare art. 378 Reg. Organic, unde i se arată drepturile și datoriile și care se încheie prin cuvintele: «Marele Logofăt va înștiință pe Domnul despre toată abaterea din partea judecătorilor întru urmarea Dregătoriei lor, precum și despre acei ce s'ar deosebì prin vrednicii și neprihănite purtări».

Afacerea ajunse înaintea Domnului. Acesta o ținù nerezolvată mai bine de trei luni. Chestia erà delicată, mai ales că intervenise Mitropolitul ca să se alunge populația israelită din acel târgușor ca un exemplu. Erau însă prea convingătoare și argumentele jurisconsultului, care nu se lăsă influențat de altceva decât de lege și de adevăr, oricine

Astfel, iată că, grație muncei și meritelor sale, Flechtenmacher *se văzù și boier*. Aceasta n'a fost decât un îndemn spre a-și continuà mai departe meseria cu aceeaș râvnă și sârguință, așà de frumos apreciate.

* * *

Flechtenmacher nu rămase numai pravilist. Alături de acest fel de muncă se îndeletnicì să deprindă și pe alții cu studiile juridice. Legiuirea Calimach, influența din ce în ce mai mare a Apusului și în genere toate împrejurările în care se desfășurà vieața nouă a țărilor noastre făceau tot mai simțită nevoia învățării legilor. In noua organizație ce se înjghebà sub ocrotirea rusească învățământul dreptului căpătă un loc important. Inainte de a se luà vreo măsură de către cârmuire Flechtenmacher, probabil văzând numărul mare al celor ce-i cereau lecții, plănuì să facă un *Institut privat pentru învățătura «dreptului roman»*,

ar fi fost împricinatul. Se pare că Vodă însărcină pe Flechtenmacher să revadă hotărîrile; se vede alcătuit un act, care pare a fi urmarea memoriului lui Flechtenmacher. Nu se vede cine altul l-ar fi făcut. Dar ceeace face aproape sigură această părere este că într'unul din manuscrisele lui se vede tocmai citarea din Merlin a începutului acestui act, care probabil a fost alcătuit de el după cererea Domnului pentru a-i completà cele spuse în memoriu și pentru a-i înlesnì, cu argumente de neînlăturat, soluția ce vrea să dea.

In acest act, care are mențiunea: Nota Bene, citează din Merlin Répertoire, tom. III, 179—181, cuvântul Blasphéme, apoi art. 262 din codul penal francez dela 1810, art. 240 din codul criminal al țării, art. 107 c. crim. austriac și la urmă un text grecesc. După aceste texte trece o «serie de: scăpări din vedere și alte însemnări» foarte judicioase, în care arată, între altele, că nu s'a luat în băgare de seamă «psiloghicească starea beției» a vinovaților că nu e posibil ca un om treaz și cu mintea întreagă să facă ce au făcut ei, că nu s'a ținut seamă de antipatia dintre jidovi și creștini, și alte considerațiuni prin care voia să stabilească că în nici un caz vinovații nu merită acele strașnice pedepse pe care s'au grăbit să le hotărască «praviliștii Divanului».

Rezultatul fu că în Decemvrie 1836, Domnul modifică hotărîrea Divanului și întemeiat de sigur pe textul pe care se întemeiase și depart. criminalicesc cei 4 ovrei condamnați la spânzurătoare fură pedepsiți la ocnă pe vieață, de care apoi după câțiva ani au fost iertați, iar alții la câte 3 ani de ocnă din ocna pe vieață ce luaseră la început. S'a păstrat numai pentru Rifca și cealaltă «jidoavcă» pedeapsa de 20 lovituri de bice în piață.

Astfel, datorită mai ales intervenției documentată și energică a lui Flechtenmacher, ovreii scăpară de spânzurătoare. Așà știà el să-și facă datoria de «apărător al dreptății vinovaților» chiar când contra-i erà Mitropolitul, Divanul domnesc și de sigur cea mai mare parte a opiniei publice. Dreptate înainte de toate și pentru toată lumea: acesta erà idealul pentru care erà gata să înfrunte orice mărime și să jertfească totul. Atitudinea lui în decursul acestei pricini și în deosebi felul cum sunt alcătuite actele referitoare la ea sunt suficiente pentru oricine spre a înțelege cine a fost Flechtenmacher.

Toate actele acestei pricini sunt publicate de d-l R. Rosetti: *Un proces de sacrilegiu la 1836 în Moldova.* în Analele Acad. Rom., ser. II, tom. XXXI, p. 43 și urm.

prin care înțelegeà — ca de obiceiu — și dreptul românesc. Divanul, care fu consultat își dete aviz favorabil [1]). Nu știm care a fost soarta acestui plan.

La cel dintâiu prilej de vieață mai liniștită, fu, însă, vorba de *deschiderea unui curs de legi*. In 1830 Epitropia învățăturilor naționale dorind să îmbunătățească și să sporească ramurile de învățături și având în vedere «neapărata trebuință» ce se simțià de învățătura legilor, a hotărît să înființeze un asemenea curs. Trebuià un bun profesor, care să înfrunte toate greutățile începutului; toate privirile se îndreptară atunci asupra celui mai învățat om de legi din țară, Flechtenmacher. «Privind — zice Epitropia — la vrednicia și deplinătatea învățăturilor a Dumisale legistului (nomicos) Hriste Flechtenmacher, din Transilvania, carele în curgere de 18 ani n'au încetat a da aice publice dovezi de cunoștința legilor, fiind asemine și la alcătuirea condicei politicești împreună lucrător, Epitropia, împărtășindu-l cu titlul de extraordinar profesor al ghimnaziei vasiliane, l-au împuternicit a *deschide în limba românească un curs privat de știința legilor romane* ce se va încheià în diastimă de 2 ani pentru un hotărît număr de tineri din starea boierească, cari vor îndeplinì condițiile pentru aceasta statornicite». La 22 Aprilie 1830 Epitropia anunță prin «Albina Românească» pe doritori să se înscrie la acest curs [2]). Prin legile romane cei de atunci nu înțelegeau numai dreptul roman ci și legile românești, pe care le socoteau o continuare a legilor romane.

Numărul necesar de școlari se împlinì până la 22 Maiu, când se vestì că la 3 Iunie, la 10 ceasuri dimineața, se va deschide cursul. La această solemnitate au fost poftiți boierii și Inaltul Cler. Profesorul aveà să țină de dimineață o cuvântare iar după prânz între 4—6 aveà să înceapă «paradosirea» legilor [3]).

Deschiderea cursurilor avù loc cu mare pompă. Clerul și boierii veniră în mare număr, împreună cu mult popor, să asiste la acest eveniment al începerii în limba românească a unui curs de legi.

---

[1]) Ms. 105, f. 54.

[2]) Albina Românească 1830, supl. la No. 33. Anunțul e semnat de G. Asachi, refer. Școalelor.

[3]) Albina Românească 1830, No. 38.

Flechtenmacher, înțelegând mai mult ca toți însemnătatea acestui moment, așà de dorit și de el, alese ca lecțiune de deschidere un subiect care puteà da auditorului său o idee de valoarea acelor pravili, care erau socotite ca perfecte și numite dumnezeeștile pravile, de valoarea dreptului roman. In sala frumos împodobită, în mijlocul fruntașilor țării, cari-l priviau cu drag și curiozitate, în atențiunea generală el ținù conferința sa despre *Istoria dreptului românesc sau a pravilelor românești* [1]). Această conferință, despre care ne vom ocupà mai în urmă, este cea dintâiu lecțiune de drept, care ni s'a păstrat din cele ținute în țările noastre. Ea se poate asemănà, din acest punct de privire, cu vestita lecție de Istoria Românilor, ținută la Academia Mihăileană de M. Kogălniceanu [2]). Desigur că felul cum și-a expus subiectul, punerea în evidență a valorii pravilelor romane, și străduința lui de a fi cât mai înțeles au desvoltat în spiritul ascultătorilor mult interes pentru studiul Dreptului. In acea vreme, când vântul redeșteptării naționale începuse a suflà tot mai puternic, când se căutà a se afirmà din ce în ce mai mult origina romană, fără îndoială că frumoasele cuvinte despre măreția și trăinicia pravilelor romane făceau să apară într'o lumină cu atât mai plăcută învățarea acestor pravile, moștenire strămoșească, cu cât pravilele românești nu erau decât o continuare a acelora. Ceeace făceà Asaki și alții pe alte terenuri pentru întărirea culturii naționale, făceà pe terenul Dreptului Flechtenmacher. Pe lângă folosul practic ce-l ofereà elevilor, cursul lui aveà să întărească și mai mult credința în origina mândră a acestui neam, în legătura lui neîntreruptă cu strămoșii, în continuitatea lui în aceste ri și în viitorul lui.

In astfel de împrejurări își începù el cursul de legi în Iunie 1830. Față de greutățile pe care le va fi întâmpinat din cauza

[1]) Uricar, XIX, p. 476 și urm. Acì conferința are la sfârșit o notă: Jași, April. 10. Alcătuit de Hristian Flechtenmacher, pravilist. Probabil că această dată este aceea când el a alcătuit-o în vederea deschiderii cursului, care, însă, n'a avut loc decât la 3 Iunie. N'avem nici un indiciu că la 10 Aprilie ar fi ținut această conferință altundeva și apoi la 3 Iunie ar fi ținut alta. Este mult mai verosimil că ea a fost ținută la deschiderea cursului.

[2]) Vezi A. Rădulescu: Cercetări privitoare la învăț. Dreptului în Țara Românească până la 1865, p. 49, unde e reprodusă lecția de deschidere ținută în București de Costaforu, la 15 Noemvrie 1851.

nepregătirii elevilor nu ne putem aşteptà la rezultate mari în primii ani. La examenele ţinute în 1831, mai de vreme ca de obiceiu din cauza holerii, nu se face nici o menţiune despre jurişti [1]).

In anul următor 1832, la examenele din Iulie, au fost examinaţi şi elevii jurişti din materia numită: «Practica judecătorească în materie politică (pratique judiciaire en matière civile)», am zice azi procedura civilă [2]). Probabil că de cunoştinţa practică a chipului cum să se urmeze cu judecăţile se simţià nevoie mai urgentă şi de aceea Flechtenmacher s'a ocupat întâiu de această materie.

In toamna acestui an alcătuindu-se un nou regulament pentru şcoli, s'a prevăzut — desigur şi după stăruinţa lui — cunoaşterea practică a codului civil moldovenesc [3]).

In Decemvrie 1832, ca singurul profesor al Academiei, este numit în fruntea Comitetului, ce se instituise de către Epitropie pentru revizuirea manuscriselor, originale sau traduceri, ale cărţilor pentru clasele elementare [4]). Din activitatea în 1833 a acestui Comitet, care s'a ocupat şi cu cercetarea Regulamentului, este de remarcat că a cerut să se îmbunătăţească situaţia profesorilor şi să se dea totdeauna precădere, la catedrele profesoratului, patrioţilor şi şcolarilor ce vor terminà cu eminenţă cursul învăţăturilor în şcoalele naţionale [5]).

In 1833 a continuat să predeà legile şi anume: Introducerea şi I-a parte din codul civil [6]).

In anul următor îl găsim figurând ca profesor de legi şi de literatura latină şi germană [7]).

Cu venirea lui Mihail Sturza, şcolile iau mai mult avânt. El înfiinţează Academia Mihăileană, destinată studiilor superioare. Se alcătueşte şi un nou regulament al şcoalelor, în care se prevăd dispoziţii interesante pentru organizarea fa-

---

[1]) Ureche A. V. Istoria Şcoalelor, I, p. 57.
[2]) Ibid., IV, 335 şi I, 208. Alb. Rom. 19 din 1832.
[3]) Ureche A. V. Istoria Şcoalelor, IV, 338.
[4]) Ureche A. V. Istoria Şcoalelor, I, 213. In comitet mai erau: profesorii de gimnaziu D. G· Seulescu şi V. Fabian şi prof. normei Sf. Sa Păr. Econom Const.
[5]) Ureche o. c., I, 227—8.
[6]) Ureche Ibid., p. 244.
[7]) Ibid., IV, p. 417

cultății juridice și care probabil sunt introduse și sub influența lui Flechtenmacher. Și în acest an figurează ca profesor de legi, literatura germană și latină. Se pare însă că nu mai predà legile, judecând după cele ce se întâmplà în 1836, probabil din lipsă de elevi pregàtiți. Predarea latinei și germanei i s'a dat desigur spre a înlocuì lipsa predării legilor.

Academia întâmpinà dificultăți din lipsa de profesori și din cauza nepregătirii elevilor. In Fevruarie 1836 încă nu începuse cursul de legi ci predà tot latina și germana. La 2 Maiu Flechtenmacher cereà deslușiri «când îi va venì rândul de a paradosì legile pozitive ale pământului acestuia». Tot atunci reclamà și leafa, care nu i se plătise regulat. Peste câteva zile, la 12 Maiu, Epitropia constatând că «ascultătorii clasului filozofic» aveau cunoștințele necesare pentru a urmà cursul legilor, l-a invitat să înceapă a paradosì dreptul natural de 4 ori pe săptămână. El voià să explice mai ales legile țării, legile cu aplicație practică. Și în primii ani ai cursului său am văzut că predase tot părți de Drept, de care ascultătorii aveau mai mult folos. Poate că procedà astfel fiindcă socoteà — din cele ce constatase — că școlarii pot înțelege mai lesne legile pozitive decât chestiunile abstracte ale Dreptului natural, pe care i-l recomandà Epitropia [1]).

Sub noua domnie el nu mai făcuse parte din Comitetul Academic până în 1836 [2]). In acest an Mihail Sturza voì să înlăture limba română din învățământul superior și s'o înlocuiască cu limba franceză. Spre a-și înlesnì realizarea scopului a introdus în Comitet, pe lângă 3 străini, pe Flechtenmacher și pe maiorul Singurow, sperând că și aceștia, de origină streină, nu i se vor opune la modificările plănuite. Flechtenmacher însă, se dovedì un bun român. El cu Săulescu, Singurow și Asaki răspund la 26 Iunie 1836 că nu pot primì propunerea de a se înlocuì limba națională, mai ales că este și contra Regulamentului Organic. Vodă, însă, nu se dă învins; în Noemvrie încearcă din nou, dând la 2 ale lunii un afiș prin care voiește a înlocuì limba română. Cu toată autoritatea, pe

[1]) Ureche A. V. o. c., I, p. 321—323.
[2]) Ibid., p. 323. La 26 Maiu 1836 este iarăș în Comitet.

care o aveà Domnul și care puteà să se manifeste în chipuri foarte neplăcute pentru cei ce i se puneau împotrivă, partizanii limbei «naționale» nu se supun. Asaki, Flechtenmacher, Bojinca, Singurow și Săulescu rezistă cu îndârjire și îi răspund Domnului citându-i textele din Regulament, unde erà vorba de limba de predare, lăsând să se înțeleagă că nu mai poate fi discuție asupra chestiunii [1]).

Această atitudine se pare că avù urmări neplăcute pentru Flechtenmacher. Faptul că el semnează cel dintâiu acea adresă, unit cu alte manifestări ale activității sale, arătă că erà un luptător pentru apărarea limbei moldovenești, pe care o prețuià poate mai mult decât un moldovean de baștină; desigur că aceasta nu i-a iertat-o Domnul. Ceva trebuie să se fi întâmplat. Sigur este că de acì înainte nu-l mai găsim profesor de legi la Academia doamnească.

In 1837 Epitropia școalelor se unește cu Comitetu Academic pentru apărarea limbii române, dar introduce modificări în corpul didactic, desigur după indicația Domnului. Primul sacrificat fu Flechtenmacher. Pentru anul 1837—38 se aduse ca rector al Academiei și profesor de legi Dr. Maisonabe, care își propuneà în acest an să expună dreptul public și privat al diverselor popoare. Se păstrà ca limbà de predare limba românească, dar se făceà excepție pentru Maisonabe, care aveà să predeà în franțuzește, pentrucă acel curs erà nou în Europa și o culegere de codici a deosebitelor nații este tipărită numai în limba franceză; aceasta până când profesorul va fi format elevi, cari să-l predeà în românește [2]).

Desigur că pentru nevoile țării erà mai necesar un curs practic asupra legilor ei, ținut în limba românească de unul ca Flechtenmacher, care cunoșteà bine și țara și legile decât un curs vag despre dreptul public și privat al diverselor popoare, în care nu se prea știà ce se va tratà și care nu puteà folosì trebuințelor imediate ale țării. Alte motive însă predo-

[1]) Ureche A. V. o. c., I, 327.

[2]) Albina Românească, 1837, p. 315. Ureche o. c., I, 368.

Tot atunci fu adus și P. Câmpeanu, care mai târziu a fost întrebuințat tot pentru legi. Fu primit la 30 Sept. 1837 cu mare pompă și el răspunse în latinește (Albina Românească 1837, No. 78).

minară, așà că Flechtenmacher nu mai funcționează ca profesor. Nu-l mai găsim în această calitate în anii următori iar mai târziu, în 1839, se vorbește într'un act al Eforiei de cursul pe care-l ținea altădată Flechtenmacher, ceeace dovedește că nu mai era profesor la acea epocă [1]). Această îndepărtare a lui Flechtenmacher a fost păgubitoare pentru învățământul Dreptului; care n'a mai fost predat în mod regulat câțiva ani; deabià în Oct. 1839 Epitropia cereà Domnului autorizația de a deschide cursul legilor, recomandând ca profesor pe P. Câmpeanu, jurist dela Pesta, «care va paradosì după cărțile uzitate în Austria» [2]).

Inlocuit la cursul de legi, Flechtenmacher, peste un an, în Sept. 1838, demisionă — poate silit — și din Comitetul Academic.

* * *

Alături de activitatea de pravilist și de profesor, Flechtenmacher a lucrat și în alte direcții. Astfel a *luat parte la traducerea în românește a codului Calimach*, atât în timpul domniei lui Scarlat Calimach, cât și mai târziu când s'a reluat și terminat această traducere de o comisiune compusă din Flechtenmacher, D. Bojinca, celalalt jurisconsult al Statului, și P. Asaki, prezidentul tribunalului Botoșani [3]). Condica fu tipărită în 1833.

Intre alte rânduieli ce i se va fi cerut să alcătuiască, *a fost însărcinat să ia măsuri pentru mezaturi*, lucrare care i se cereà să fie cât mai repede gata. Ocupațiunile sau greutatea chestiunii îl împiedicară de a satisface cererea așà de repede, de aceea la 4 Fevruarie 1836 cereà și el un termen mai lung spre a pregăti proiectul [4]).

Dar afară de acestea fu chemat să ia parte și la lucrări mai mari. Deși condica Calimach deabià fusese tradusă în românește și deși erà o condică plină de atâtea calități, totuș fusese vorba de «îndreptarea și îndeplinirea ei».

---

[1]) Ureche A. V. o. c., II, p. 115.

[2]) Ibid. Se pare că Maisonabe nici n'a predat în acel an cursul de Drept, căci la examenele ținute în Fevr. 1838 nu se ținu examen și din legi.

[3]) Prefața Logof. C. Sturza la Condica Calimach. (Colecția Bujoreanu).

[4]) Ms. 11, p. 178.

Puțin înainte de 1837 se orânduise o comisiune «*pentru îndreptarea și îndeplinirea condicei politicești*»,Ea erà compusă, între alții, și din Căminarul Flechtenmacher, spătarul Iacob Weisa, Logofătul Costache Conachi și Logofătul Canta. Această comisiune a lucrat pentru îndreptarea condicei civile dela art. 1 până la 100, «tălmăcind», întrebuințând și alte condici, desigur în prim rând cea franceză. Fiindcă se simțià nevoie și de tălmăcirea unui așezământ polițienesc Flechtenmacher și cu Weisa au fost numiți și într'o comisiune numită *Comisia poliției*, împreună cu Aga Alecu Balș. Comisiunea pentru revizuirea condicei civile a continuat să lucreze înainte, fără cei 2 membri. La 1837 Martie 5 cerându-se lămuriri la această comisie de ce merg lucrările așà de încet, Costache Conachi și Canta au răspuns arătând cele de mai sus și spunând că n'au putut lucrà și fiindcă n'au scriitor, condici, hârtie, cărți de pravili, etc. Pentru a puteà lucrà mereu comisiunea, după spusa lor, aveà nevoie: 1) să se rânduiască 2 buni scriitori în limba moldovenească, 2) să i se puie la dispoziție codurile de pravile nemțești, al lui Frederic, codul lui Napoleon și pravilele vechi împărătești; 3) să i se dea cilenuri, membri, cari să lucreze măcar de 3 ori pe săptămână, fără a fi însărcinați cu alte slujbe, pentru ca în timpul dela o «sesie», o ședință la alta, să se ocupe cu tălmăcirea; 4) între cilenuri să fie Căminarul Flechtenmacher, ca unul ce este știutor și pravilelor vechi și noui, și să fie desărcinat de oricare altă îndatorire ca să se poată ocupà numai de lucrările acestei comisii[1]). Arătările celor doi boieri sunt dovada cea mai bună de ce însemnà Flechtenmacher pe terenul Dreptului între contemporanii săi și cum unde lipseà el totul mergeà greu. N'avem știri despre ce s'a mai făcut cu revizuirea condicii civile.

* * *

Afară de activitatea sa în alte direcții, Flechtenmacher s'a gândit să întrebuințeze scrisul, publicitatea, care-i dedeà putința să răspândească cunoștințele sale juridice într'un cerc mai larg și să lase posterității fructul muncei sale.

---

[1]) Analele parlamentare ale României, VIII, p. 870.

In 1837 *plănuì să publice o revistă de Drept*. Cum existà o Albină Românească, un Curier românesc, de ce n'ar fi posibil — își va fi zis — să existe și o gazetă de Drept. Intreprinderea erà îndrăzneață dacă nu atât din cauza scriitorilor, cari aveau să fie reprezentați numai printr'unul singur, Flechtenmacher, cât mai ales din lipsă de abonați. Totuş el avù curajul să încerce.

In Septemvrie, când nu se mai găsește figurând ca profesor, anunță în Albina Românească «publicarea unei foi juridice în limba românească intitulată *jurnal juridic sau a legilor pentru luminarea tuturor dregătorilor în ramul judecătoresc și a persoanelor doritoare a aveà despre legiuire o practică știință*». Jurnalul aveà să înceapă a apare dela 1 Ianuarie 1838. Pe fiecare lună aveà să iasă câte un caiet de 5 coale pe hârtie bună și cu tipar curat. Prelucrarea va fi făcută de el după cele mai bune cărți, ce se publică în deosebite limbi streine. Prețul abonamentului anual al «prenumerației» erà de 3 galbeni împărătești și se va plătì înainte. Impărțirea erà să se facă la casa lui Flechtenmacher, iar prin județe «pe la ținuturi» prin prezidenții de tribunal. Vestind acest plan deschideà o «prenumerație»; cei ce voiau să aibă jurnalul trebuiau să se înscrie sau la el sau la prezidenții arătați [1]). Apariția jurnalului erà oarecum sub auspiciile Logofătului Dreptății, Tudor Sturza, căruia unii dintre «abunarisiți» plătiră abonamentul [2]). Jurnalul, însă, nu putù să apară «din întâmplată pricină»; care a fost această pricină nu știm. Incercarea nu izbutì și fu încă o deziluzie pentru firea cam idealistă a lui Flechtenmacher.

Firi ca a lui nu se descurajează ușor; de multe ori o neizbândă le îndârjește.

---

[1]) Albina Românească 1837, No. 76, din 26 Septemvrie.

[2]) Ms. 105, p. 22.

Intre abonații la acest «jurnal de legi» găsim pe următorii: Din Iași: Aga Costachi Drăghici, Vornic Mihalachi Kantu, Hatman Teodor Balş, Logofăt Teodor Sturza, Vornic Alecu Sturza, Aga Costache Sturza, Post. Petraki Roset, Vist. Alecu Sturza. La Botoşeni: Pah. Vasile Capsa, Pah. Ioniță Botez, Căm. Grigori Miliciscul, Căm. Costachi Pintea Zivalu. La Piatra: Sluger Dimitrie Stan, Stol. Alecu Krupienski, Aga Iordachi Katargiu, Cluc. Alex. Grigoridi, Aga Manolachi Miclescu, Kăm. Grig. Iacovachi. Din Bacău: Kăm. Gr. Morțun, Kăm. Iancu Verghiu, Stoln. Alecu Anastosiki, Iancul Donici, și alții. Erau și dela Ocna din județul Bacău: Kăm. Kostachi Pantile, Arhimandritu Paisie. Numai din aceste orașe sunt trecuți în Ms. 105.

Socotind probabil că un jurnal de Drept erà un lucru prea nou, a cărui valoare și înțeles nu prea le pricepeau toți, se gândì să răspândească cunoștințele juridice sub altă formă mai obișnuită, sub forma unei cărți. *Plănuì dar să publice o carte de legi*, nu însă o carte de legi simplă, ci o lucrare mare, o adevărată operă în mai multe tomuri groase și care ar fi fost o mare falǎ pentru Moldova.

Ca și jurnalul, lucrarea erà menită să lumineze pe toți dregătorii de ramul judecătoresc și persoanele particulare, care doriau să aibă o știință practică despre legi. Cu ajutorul ei «în pricini particulare își vor căpătà deosebită lumină atât din legiuirile împăratului Justinian și Vasilicale, cât și înlesnire întru câștigarea obiecturilor cuprinse în condica civilă». De această carte, pe care probabil o socoteà încoronarea vieții sale, se pare că-și făceà o idee mare. Dintr'o notiță, așezată între altele referitoare la ea, ar reieșì c'o socoteà o lumină, care va răspândì lumina adevărată [1]).

Cartea erà întitulată: «*Condica țivilă a Românilor, tradusă în limba națională*» sau «*Condica Iustiniană*» sau «*Carte clasicească de legiuirile românilor în limba națională*» [2]).

Ea aveà să fie culeasă din legile împăratului Iustinian, cu citații din Basilicale și din Armenopol, pe care le va traduce și lămurì în limba românească. Fiindcă ea cuprindeà legile Românilor dorià s'o răspândească nu numai în Moldova ci în toate țările locuite de Români: în Valahia, în Transilvania, Ungaria, Bucovina și în oblastia Basarabiei.

Călăuzit de aceste idei alcătuì o înștiințare, pe care, cu permisiunea Domnului acordată la 17 Sept. 1838, o tipărì în ti-

[1]) Sensul acestor cuvinte îl vedem mai bine din aceea că în josul lor imediat citează în franțuzește și în latinește din epistola Sf. Paul către Romani (cap. 13, p. 12): «La nuit est déjà fort avancée et le jour s'approche: quittons donc les oeuvres de ténèbres et revêtons-nous des armes de lumière»; apoi din epist. Sf. Ioan c. 2, p. 8: «Les ténèbres sont.... et que la vraie lumière commence déjà à luire». Inainte de aceste citate, este altul despre onoare: «L'honneur est comme une île escarpée et sans bords. On ne peut plus rentrer dès qu'on en est dehors».

Am transcris textul așà cum e în manuscris (Ms. 105, f. 4).

[2]) Ms. 105, fila 19 verso. Curând după înștiințarea lui Flechtenmacher, și celalalt jurisconsult al Statului Damaskin Bojinca anunțà în Octomvrie 1838 că va tipărì: «Invățătura legilor romane și a Vasilicalelor ce se numeșc și legi împărătești». Prenumerația aveà să se facă în Iași la autor și la negutătorul Gavril Mironovici și comp. iar în București la D. librerul Iosif Romanov».

pografia Mitropoliei la 25 Sept. Prin această înștiințare, după ce arată titlul cărții, spune ce materii va cuprinde. Opera erà să fie împărțită în 6 cărți cu 36 capete. Cartea I cuprindeà învățăturile generale, am zice azi principii generale, biografia lui Justinian și a lui Trebonian, împreună cu o explicație despre Vasilicale, care sunt întrebuințate în Moldova pe temeiul art. 318 din Regulamentul Organic, cum și despre Armenopol introdus și întrebuințat în «oblastia Basarabiei». Cartea II cuprindeà drepturile personale. Cartea III drepturile «realnice». Cartea IV dreptul moștenirii. Cartea V obligații iar Cartea VI alte chestiuni, între care și reguli de procedură. Fiecare carte erà împărțită în capitole. Cele 6 cărți aveau să formeze 4 tomuri de 50 coale tomul.

Pentru a ștì câte exemplare să scoată deschideà o prenumerație, anunțând că dacă se va subscrì pentru 300 de exemplare, fiecare prenumerat va plătì pentru 4 tomuri 6 galbeni, iar dacă numărul exemplarelor va fi mai mare, până la 500 exemplare, se va plătì numai 5 galbeni, pentru toate tomurile. Banii trebuiau plătiți înainte [1]).

Odată cu înștiințarea a tipărit și o dedicație în 4 strofe «către prea înălțatul și prea milostivul domn Mihail Grigoriu Sturza Voevod și stăpânitoriu în Prințipatul Moldovii ca și către un iubitoriu de dreptate în ivala arătată prin atâte hrisoave domnești slobozite în proțesuri particularnice».

Domnul este înfățișat ca un Mecena al științelor dorite de toți, către care se adresează tot norodul. El este rugat să apere sfânta dreptate cu neclintire, să scutească pe cel obijduit de strâmbătate, să înfricoșeze pe făcătorii de rele, să fie pavăza dreptății și să învingă deapururea pe dușmani. Este rugat apoi să aibă milă de cei nenorociți și de săraci, să gonească cu toiagul eroic pe cei ce s'au lipit de ei și le sug sângele ori îi prigonește; termină urându-i ca prin pacea dinăuntru și din afară, «sub puternica umbrire», să-i înflorească țara, în istoria patriei să-i rămână un strălucit monument nemuritor; el care va fi socotit

[1]) Ms. 105, fila 2, reprodusă și în Albina Românească, No. 83, la 20 Octomvrie 1838.

ca un Aristid, și care e reformatorul politicesc al țării să închizășluiască de acum înainte fericire [1]).

Deoarece voià să folosească cu științele sale «nației românești» și în afară de hotarele Moldovei rugà smerit pe Domn la 6 Oct. 1838 să-i dea un «atestat domnesc de recomandație» atât în oblastia Basarabiei, la care se gândià mai întâiu, cât și în Ungaria, Transilvania și Bucovina, ca astfel fiecare român, doritor de a aveà cartea lui «să îndemne a prenumerà». La 12 Oct. i s'a pus rezoluția că Logofeția Dreptății «va îndestulà cererea jăluitorului» [2]).

Am spus că unii dintre abonați la jurnalul pravilnicesc plătiseră banii. Văzând că gazeta nu mai apare unii începură a murmurà. Ca să nu mai bârfească cineva, tot la 6 Oct., adresează o jalbă Logofeției Dreptății, prin care se făcuse prenumerația, rugând să se vestească că n'a putut scoate jurnalul din întâmplată pricină, dar în loc de 60 coale de jurnal cei ce plătiseră vor primì 2 tomuri, care cuprind 100 de coale, din condica civilă, iar pentru celelalte 3 tomuri de vor voì a se «abunarisì» vor plătì cusurul de 3 galbeni. Ca să fie cât mai mult cunoscută, publică aceeaș înștiințare și la 20 Noemvrie [3]).

Pentru distribuirea acestei înștiințări și înscrierea abonaților «s'a adresuit», tot în ziua de 6 Oct., la Departamentul pricinilor din lăuntru și la Departamentul Justiției, cu rugăciunea ca prin autoritățile competinte: isprăvnicii și judecătoriile ținutale, să se îndemne persoanele doritoare să se aboneze la o carte așà de folositoare și să i se dea rezultatul până la finele lui Octomvrie. Departamentul trebilor din lăuntru i-a satisfăcut rugăciunea dându-i adrese «cuvincioasele cărți» către Ispravnicii județelor, cărora li s'a trimis și 13 înștiințări tipărite, câte una pentru fiecare județ. La Departamentul Dreptății întâmpină însă neplăceri. De acì i s'a comunicat că «fără înadins porunca a ocârmuririi și fără aprobația Obșteștei Adunări întărită de

[1]) Pe foaia tipărită între strofa III și IV se vede scrisă încă o strofă, datată 1842 Ghen. 29, în care mai adaugă laude pentru drumurile făcute, poduri tari de piatră, slobodă intrare la porto-franco din Galați și în genere pentru marile fapte, pentru cari supușii se socotesc fericiți și-i urează și Domnului să se bucure de isprăvile lui. Scrisul acestei strofe pare identic cu acelei mai mari părți din manuscris.

[2]) Ms. 105, fila 19, v.

[3]) Ms. 105, fila 22, v.

Domn, Logofeția nu este în dreptate a primì și a aprobarisì pravili».

Departamentul Dreptății socoteà că lucrarea lui este o pravilă nouă iar nu o explicare a celor existente, o carte de doctrină. Pare că această înțelegere erà isvorîtă numai din răutate, când din înștiințare se vedeà caracterul lucrării și apoi ea fusese aprobată de Domn înainte de a se tipărì. Erà, desigur, acum la acel Departament cineva care aveà ceva de împărțit cu Flechtenmacher. Necăjit de aceste neajunsuri el se plânge Domnului, la 13 Octomvrie, arătând că n'a înțeles să ceară primirea și aprobarea unor pravili care stăpânesc în lume de 1305 ani de când a stăpânit împăratul Justinian; că această atitudine a Departamentului Dreptății îl împiedică la înaintarea lucrării și că dacă ar fi știut de o asemenea piedică nu s'ar fi mai ostenit cu o astfel de lucrare grea. Legile adunate și traduse de el nu sunt decât o culegere de legi privitoare la dreptul civil al «particularnicilor». Se temeau — se vede — unii dela Depart. Dreptății de anumite chestiuni de Drept public, care n'ar fi convenit Stăpânirii. «Nimic alte — zice el — decât un lucru particularnic, o compilație luată atât din matca tuturor legilor stăpânitoare în lume, pe care gios iscălitul în diastima de 25 ani de când (să) află practisind în principatul acesta ca un pravilist, care traducere nu este abătută nici din textul latinesc, nici din acel elinesc». In nedumerirea în care se aflà dacă trebuie să mai continue sau să se oprească, îndrăsnește sà roage pe Domn să-l învrednicească de o milostivă rezoluție povățuitoare spre a ștì ce să facă. Copia acestei scrisori poartă la sfârșit mențiunea: «restituta sine effectu» [1]). De ce nu l-a satisfăcut Domnul nu știm; este foarte curioasă această purtare, când la 17 Sept. autorizase tipărirea înștiințării, a cărei distribuire se opreà acum, iar la 12 Octomvrie ordonase să i se deà arătatul atestat.

Mai târziu însă i se permise distribuirea, căci vedem trimițându-se înștiințarea și pe la cele 13 judecătorii ținutale [2]). Un număr de 10 exemplare din dedicație, împreună cu înștiin-

[1]) Ms. 105, fila 57.

[2]) Ms. 105, fila 19. Distribuția la Ispråvnicii și judecătorii s'a început cu dela No. 100 înainte; până acì se distribuise altundeva.

țarea, au fost trimise Domnului, Mitropolitului, Beizadelii N. Suțu, Beizadelii Alecu Calimach și altor câtorva din cei mai înalți demnitari [1]). Mitropolitului și Episcopilor le-a trimis la 7 Oct. totodată și câte o scrisoare rugându-i de a-i da sprijinul pentru a aveà abonați [2]). De asemenea roagă printr'o scrisoare la 8 Octomvrie pe generalul miliției pământene să îndemne pe ofițeri a o cumpără [3]). Tot în sensul de a-i recomandà lucrarea se adresează Post. Beldiman.

Pentru a câștigà probabil și sprijinul Domnului Țării Românești, la 11 Octomvrie alcătuește o odă «către pre înălțatul și pre milostivul Domn Alexandru Dimitrie Ghica stăpânitoriu în prințipatul Valahiei ca cătră un iubitoriu de dreptate, de miliție, civilizația nații rumânești cum și de omenire arătată prin emancipația (dezrobire) a celor în curgerea de 400 ani subjugați robi, țigani domnești» [4]). Multe din versurile acestei ode, care desigur că a fost trimisă Domnului muntean, sunt identice cu cele din dedicația către cel moldovean. La 15 Oct. a publicat înștiințarea și în Albina Românească. Se străduià astfel din toate puterile să aibă un număr mai mare de abonați spre a puteà suportà cheltuelile tipăririi. Voià să aibă rezultatul prenumerației până la sfârșitul lui Octomvrie. Pentru tipărirea, pe care o doreà să înceapă cât mai curând, intră în tratative cu Aga I. Asaki. Avem chiar conceptul contractului. Flechtenmacher se angajà dela o anumită lună a anului 1839, care aveà să se fixeze în original, să dea pe fiecare săptămână câte 8 coale scrise curat, fără greșeli și fără să aibă voie să le mai schimbe. Asaki se obligà să tipărească pe fiecare săptămână câte 2 coale în 400 exemplare pe hârtie bună «în octav mare și legat». Volumul va fi până la 40 coale de tipar. Drept plată se va da câte 2 galbeni de fiecare exemplar iar banii se vor

[1]) Pe lângă cei menționați s'a mai trimis Ministrului din lăuntru, Ministrului Dreptății, Prezidentului Divanului domnesc, Generalului Teodor Balș, lui Petrache Mavrogheni, Post. Gr. Sturza. Inștiințarea fără dedicație s'a mai trimis Episcopului de Roman și celui de Huși. Din însemnarea lui Flechtenmacher nu se vede că s'ar fi trimis înștiințarea și Domnului ci numai dedicația; sau e o greșală în însemnare sau nu i-a trimis-o fiindcă Vodă o cunoșteà. Dedicația pare a fi fost tipărită numai în 11 bucăți (Ms. 105, fila 18),

[2]) Ms. 105, fila 27.

[3]) Ms. 105, fila 21.

[4]) Ms. 105, fila 67—68.

achità pe măsură ce se va face tipărirea [1]). Cu firea lui ordonată își făcù și o listă pentru numele prenumeranților, numărul exemplarelor, și data plății [2]). Toate acestea, împreună cu slujba de pravilist și cu prepararea materialului de tipărit l-au obosit. Către sfârșitul lui Octomvrie se bolnăvì, dar se restabilì în curând. La 8 Noemvrie scrià Comisului I. Rasti pe care-l numià «prea scump prieten» că s'a îndreptat pe deplin și se ocupă de ale slujbei și cu literatura; îi trimiteà înștiințarea și o copie după dedicație și-l rugà să stăruiască a se abonà cât mai mulți [3]).

Cu toate stăruințele depuse nu se abonară până la 26 Noemvrie 1838 decât pentru 150 exemplare. Atunci iar se jăluește către Domn, arătând că acest număr nu este destul pentru a puteà suportà cheltuelile tipăririi a 500 de exemplare fiindcă numai hârtia îl ține 500 galbeni, pe lângă care se mai adaugă cheltuelile tipografiei, leafa prescriitorului, răsplata lui pentru nespusele «trudnice osteneli» câte a jertfit și va mai jertfì până la sfârșit, mai ales că pe lângă cele 4 tomuri are de gând să mai adauge un al V-lea, în care se va arătà materiile explicate în cele 4 tomuri și obiectele cuprinse în condica civilă, probabil un fel de repertoriu al celor 4 tomuri și un comentar al condicei Calimach. Ca să-și poată realizà scopul, amintind de răsplata ce i-a dat Calimach, îndrăsnește a rugà cu toată supunerea pe Domn să facă, prin Obșteasca Adunare, să se ia cheltuiala tiparului asupra Statului și să i-o hărăzească și ca o răsplată pentru «atâtea trudnice osteneli și jălbi ce a răvărsat întru cele ce privesc cătră ramul jurisprudenței» [4]).

Și în josul copiei acestei jălbi găsim cuvintele: «restituta sine approbatione». Această respingere este cu atât mai greu de înțeles cu cât cu 4 zile mai înainte Domnul îi dăduse o dovadă de bunăvoința sa, dovadă care probabil făcuse pe Flechtenmacher să spere că i s'a iertat atitudinea în chestia școlară și l-a îndemnat să ceară ajutor pentru tipărirea lucrării, în fruntea căreia erà o dedicație așà de măgulitoare pentru Vodă.

---

[1]) Ms. 105, fila 59, v.
[2]) Ms. 105, fila 4, v.
[3]) Ms. 105, fila 64, v.
[4]) Ibid., f. 49, v.

La 22 Noemvrie 1838, prin ofisul No. 1551, Mihail Sturza, luând în considerare lungul serviciu pe care Flechtenmacher l-a adus în materie de Drept în Moldova dela 1813 de când s'a arătat neobosit în toate afacerile, fie traducând legi, fie rezolvând chestiunile juridice, având în vedere și documentul ce i-a dat Scarlat Calimach și văzând că dela introducerea Regulamentului Organic a fost confirmat în calitate de jurisconsult, ale cărei datorii le-a îndeplinit cu demnitate, pentru aceste considerațiuni a găsit just să facă cunoscute la toți aceste fapte și să-i libereze un atestat prevăzut cu semnătura autografă și cu pecetea domnească [1]).

Față de acest semn de bunăvoință nu se prea explică refuzul ce i s'a dat peste câteva zile. Probabil că erà mai ușor să libereze un atestat, ca o consolare pentru vechiul jurist, decât să i se tipărească cartea din banii Statului.

Mai mult sprijin pare că găsì în Țara Românească unde colonelul Costache Filipescu luă asupra sa 100 de exemplare [2]).

Din notele sale rezultă că s'ar fi subscris de vreo 220 persoane pentru peste 400 de exemplare [3]), plus cei ce fuseseră abonați la jurnal.

Incurajat de această prenumerație, datorită stăruințelor unor boieri între cari este Tudorașcu Sturza, pe a cărui listă erau 32, el nădăjduià să înceapă tipărirea în curând. La 31 Ianuarie 1839 anunțând prin Albina Românească începerea tipăririi în scurtă vreme rugà pe prenumerați să plătească banii în mânile împuternicitului său, luând adeverință în care să se arate numărul, la care este trecută autentica iscălitură a fiecăruia, iar celor ce plătiseră pentru jurnalul pravilnicesc le repetà înștiințarea din Octomvrie și Noemvrie 1838 [4]). Atunci adresează o jalbă și Domnului din Țara Românească, poate chiar acum trimițându-i și oda, cerându-i — probabil — sprijinul pentru lucrarea sa [5]).

---

[1]) Ms. 105, fila 54, v.
[2]) Ibid., f. 4, v.
[3]) Ibid., l. c. și fila 44.
[4]) Albina Românească 1839, No. 11.
[5]) Ms. 105, f. 47.

Tot în acest timp deşì nu începuse nici tipărirea acestei lucrări, se pare că plănuià și tipărirea lexiconului [1]).

Preocuparea principală erà însă Condica Justiniană, pentru care zilnic căutà să-i grăbească tipărirea. I se păreà așà de sigură realizarea acestui vis al lui încât la 14 Fevruarie se interesà să aibă adresele prenumeraților spre a ștì unde să le trimită cartea [2]). A doua zi dădeà procură pentru încasarea banilor secretarului său (canțelistului) Gr. Romalos și unuia Petrache Știrbiianu, iar la 16 Fevruarie Romalos și primì banii dela 10 abonați [3]).

Totul păreà că merge bine. Se mai găsià câte unul care cereà banii înapoi, dar în genere prenumerații, între care întâlnim pe fruntașii țării, așteptau cu încredere. El sperà că în Martie cel mai târziu va începe tipărirea.

Sosì și Martie dar nu putù începe din cauza lipsei de hârtie, care nu venise. In Aprilie venind hârtia anunță din nou pe abonați să deà bani. Se pare însă că dela Depart. trebilor din untru nu i se mai da mult concurs, căci această înștiințare se trimise Ispravnicilor deabià la 25 Maiu [4]).

Unii dintre abonați mai plătiră dar cei mulți nu se grăbiră, nevrând să se gândească la greutățile autorului, care nu erà om bogat.

Zadarnice fură «trudnicele oboseli» ale lui Flechtenmacher. După Maiu 1839 nu mai găsim în hârtiile sale nimic despre această carte.

Cauza, pentru care n'a putut apare, a fost lipsa de bani pentru cheltuelile necesare tipăririi. Devotat cu totul meseriei, care însă nu erà prea bine plătită — pravilistul la început aveà 400 lei pe lună — el nu și-a putut agonisì nici fondurile, cu care să lase posterității o dovadă mai evidentă a personalității sale. Materia, desprețuită de idealiști ca el, prea încrezător în cinste și dreptate, își răsbunà dureros, impiedicându-l de a publicà lucrarea sa capitală.

---

[1]) Ms. 105 f. 47.

[2]) Ibid., f. 44. Scrisoare din 14 Fevr. către N. Ghica Prezidentul Judecătoriei Divanului, prin care-l rugà să trimită înştiinţarea sa de a i se arătà unde să li se trimită lucrarea.

[3]) Ms. 105, p. 55.

[4]) Ibid., f. 23.

Astfel se sfârşì şi povestea sbuciumărilor bietului om pentru tipărirea condicei civile a Românilor. Nu numai că nu putù răspândì lumină adevărată, cum credeà autorul, ci ea însăş se pierdù în întuneric.

* * *

Pe lângă cele spuse până acì *trebuie să menţionăm interesul şi dragostea lui pentru propăşirea poporului în toate direcţiile şi în special pentru cultura naţionlă*.. Şi ceeace este demn de relevat este că nu se preocupà numai de Moldova ci de toţi Românii, de tot neamul, de toată «naţia» românească oriunde se aflà. Am văzut cum s'a purtat în chestia şcolară. Am văzut apoi cum voià să-şi răspândească cartea de legi în oblastia Basarabiei, în Valahia, Transilvania, Ungaria şi Bucovina. Se interesà şi de cărţile şi de revistele ce apăreau în Valahia; şi nu ca oricare, să se aboneze sau să cumpere o carte, ci a căutat să intre în legături cu fruntaşii mişcării culturale de peste Milcov, să le dea sfaturi, să stabilească o comunitate de gândire şi — de e posibil — chiar de acţiune cu ei şi să le deà chiar material pentru reviste. Astfel la 18 Decemvrie 1838 scrià către Eliad că a primit două bucăţi din programul Curierului românesc pe 1839, dimpreună cu 5 numere din această gazetă. Arătându-şi bucuria că poate aveà corespondenţă cu el, îl rugà să-l înscrie în rândurile abonaţilor pe 1839, iar în loc de bani să primească 5 tomuri ale Condicei Justiniene, care credeà că se va tipărì în scurtă vreme. Pentru moment îi trimiteà nişte versuri în cinstea lui Huniade Corvin «iroul lumii de neam Rumân» şi a grafului Sekeny, care ca un adevărat irou a săvârşit mai mari fapte decât împăraţii.

Mai târziu, la 10 Aprilie 1839, când se pare că erà în Transilvania, scrià redacţiei Curierului că citeşte cu mare bucurie gazeta şi foaia scrisă în amândouă limbile (română şi franceză), văzând propăşirea în literatură, dar de altă parte foarte se mâhneşte că agricultura şi meşteşugurile au rămas cu multe veacuri înapoi. Oare nu s'ar puteà găsì, se întrebà el, mijloace şi pentru înaintarea acelor obiecte «care singure sunt mijloacele înfloririi materială a unei naţii?» Acolo, unde se aflà, ieşià

pe fiecare săptămână o gazetă sătească pentru luminarea și propășirea sătenilor, în toate cele ce le sunt necesare, și în fiecare Luni se trimite în fiecare sat unde preotul, după biserică, este dator s'o cetească sătenilor. O astfel de gazetă cu îndemnare din partea Ocârmuirii și din partea parohilor dela bisericile: luterană, reformată și pravoslavnică, alcătuită în 3 limbi n'ar puteà fi de folos atât pentru agricultură cât și pentru cele intelectuale? Românii sunt un neam, care acum începe să-și deschiză ochii să sporească și să progreseze, în vreme ce Transilvania, cu toate revoluțiile, nu s'a putut dărăpănà, din cauza vechei stăpâniri părintești, ci tot s'a mai întărit și astăzi se socotește «ca singurul scut și eghida mântuirii și a fericirii». Cerându-i iertare pentru că a pășit peste cele cuvenite lui, și aceasta numai fiindcă l-a răpus iubirea patriei lui, îi trimite niște versuri în cinstea lui Costache Negruți.

In acest timp se tipărise la Craiova un dicționar francez-român. Punându-se în legătură cu editorul, acesta îl rugà să stăruiască a se face cât mai mulți abonați, oferind și 10 exemplare spre a se da ca premii școlarilor meritoși și săraci. La 22 Maiu 1839 Flechtenmacher se adresă Epitropiei școalelor, în privința acestui dicționar, rugând-o cu stăruință să-l recomande profesorilor din județe și arătând și ofranda editorului. Erà cunoscut că se interesà de toate manifestările culturale românești și de aceea i se adresase lui acest editor.

*
* *

Iubià literatura, dar ceeace-l pasionà în deosebi erà poezia. Din când în când prin manuscrisele lui întâlnim reproduse versuri franceze, alte ori vorbește cu laudă de poeți. Și nu se mulțumì numai să aprecieze pe ale altora, ci începù el însuș să alcătuiască poezii. Ceeace-l va fi determinat a fost desigur și mediul.

In anii 1838—39, din care avem poeziile lui, redeșteptarea națională luà din ce în ce mai mare avânt și producțiunile literare se înmulțeau; sub influența lor Flechtenmacher nu-și mai putù stăpânì pornirile-i sufleteșt și așternù în versuri câteva din gândurile lui.

Ca valoare literară poeziile lui sunt slabe. De altfel nu s'a mulțumit să scrie oricum ci a încercat să scrie în metru antic. Pentru unul care spuneà că legile românești sunt continuarea legilor romane și într'o epocă când afirmarea originei romane erà la ordinea zilei, nu puteà fi formă mai potrivită pentru poezia românească decât metru antic. Pe marginea unei poezii găsim chiar schema hexametrului și pentametrului [1]).

Ca fond merită atențiune pentru dragostea mare ce reiese din ele pentru neamul românesc.

Dintre poeții români îl captivase Costache Negruți, un bărbat învățat — cum îl caracterizà el — adăpat în multe limbi, al cărui geniu strălucește între alți bărbați vrednici, în pământul Moldovei și care este mai ales un *poeta* plăcut de obște. Așà de mult i-a plăcut poeziile, încât cetindu-le cu mare plăcere într'o dimineață, la 14 Fevruarie 1839 s'a simțit, îndemnat să-i trimită câteva versuri, în care-i spune că s'a ivit ca alt Apollo, care poartă o cunună de dafin pe care i-a dăruit-o lumea; când lira și-o încordează împrăștie vieață, bucurie și dulceață minunată. Cântarea lui este înzestrată de toate harurile, tonul lui l-a răpit în altă regiune, departe de sgomotul lumii, unde îl întâlnește pe el «poeta cel de toți iubit».

Altădată alcătuește versuri tot în cinstea unui poet de fel din Botoșani. Entuziasmat de poeziile acestuia doreà ca vii sentimente să însuflețească pe toți Românii, închinați muzelor. Ce minune! exclamă el:

«Din cei în multe luminați
«Un alt Horaț din Moldoveni
«C'acum din nou iar se ivește
«Din fii romani, din Botoșeni!»

Tot în versuri a făcut dedicația Cărții lui de legi către Mihail Sturza, pe care-l încărcà cu diverse epitete elogioase precum și oda către «pre înălțatul și pre milostivul Domn Alexandru Dimitrie Ghica», slăvindu-i calitățile.

Din cunoștințele sale istorice căpătase admirație pentru Huniade, despre care arătà într'o notiță că după anumite ver-

[1]) Ms. 105. f. 60.

siuni ar fi, după tată, dintr'o familie nobilă de Valahi iar după mamă din împărații Paleologi. Multă admirație aveà și pentru familia ungurească Széchenyi. In 1839 a tradus o mică broșură în care se arătà lucrările contelui Ștefan de Széchenyi și ale tatălui său Francisc conte de Széchenyi.

Fiindcă Huniade a învins Poarta otomană iar Contele Ștefan de Széchenyi a spart Porțile de fier ale Dunării, Flechtenmacher i-a glorificat pe amândoi într'o poezie, întitulată: «*Huniadi și Sekeni*» [1]).

Intr'o poezie «*Cultura*» laudă înflorirea muzelor în Țara-Românească, unde se ridică autori clasici ca Văcărescu, care poartă steagul, iar după el vine Eliad «cel cu cântec îngeresc» și alți viteji în «Sfântul Sfat».

Cântările lor cuprinzând vârful muntelui Parnas au ajuns la «olimpicescul tron, unde zeii minunându-se au gratulat pe Apollon pentru noua biruință» [2]).

Altădată așterne în versuri ceeace corespundeà sufletului lui liniștit și plin de dreptate și ceeace visà el pentru omenire, scriind în condica sa o poezie întitulată: «*Armonie*». In ea laudă liniștea, vieața în pace cu toată lumea, simțind toate cele bune, făcând toate cele creștinești și nesmintind nimic din cele drepte. Armonia este sfântă între toate; ea pare că aduce cerul pe pământ și ne duce în chip lin spre veșnicie:

«Armonia 'n ceruri stăpânește
«In natură lângă Dumnezeu
«Ea pre greale patimi domolește
«Semnul păcii este curcubeu».

Insuflețit de toată dragostea pentru noua lui patrie, ca o urare pentru un viitor mai bun, făcù o poezie cu titlul: «*La anul nou 1839*». Acì cântă «vița strălucită a Romei, colonizată de Traian», care a pătimit atât de mult dar a învins cu vitejie cele uneltite; cântă pe vitejii ei, care fie singuri, fie «supt nalt'umbrire», au făcut minuni, cum este «iroul Ștefan» care a

---

[1]) Ms. 105.
[2]) Ms. 105, f. 67.

stat tot mare ca un Scipio, și cum este Huniade, care să proslăvește ca alt Traian «irou roman»:

«Rumânii stau tot vitejește
«Ș'așà să apropii la liman
«Ca niște stânci înfricoșate
«Nădejdea hristianilor,
«Cufund prin fapte minunate
«Mulțimea vreșmașilor».

Acì pare a pomenì ceva despre *unire*, arătând cum cei cari pismuesc norocul românilor împiedică stăpânirile — probabil e vorba de cârmuirile celor 2 țări — de a se unì și de aceea nu s'a putut săvârșì mântuirea lor. Cultura — zice el — aduce norocire și acum ea a străbătut și la răsărit; apusul s'a legat cu el, civilizația este chiar pe tronul țării în persoana Domnului, care a dovedit-o prin fapte. Dela el așteaptă mult și de aceea îi face urări să-l încunune biruințele, să dea numele său epocei și să fie slăvit ca un Tit.

*
* *

La această epocă se pare că vârsta — după o activitate așà de îndelungată — începuse a-și reclamà cu stăruință drepturile. In 1838, pe toamnă, erà bolnav. Totuș în 1839 erà încă în plină activitate. Pe lângă sbuciumările lui pentru tipărirea cărții sale, pe lângă cele câteva poezii, îl găsim continuându-și slujba de Pravilist, dând consultații, scriind note juridice în manuscrisele sale sau note relative la învățământul de altădată în Moldova [1]); îl vedem dând consultații și peste hotar.

Și din 1840 avem urme ale activității sale, dar mai reduse. Astfel la 29 Maiu își alcătuise niște note, prin cari servindu-se și de alte izvoare arătà cum înțelegeà el să fie un jurisconsult. Obosit și suferind fu demisionat din slujba de jurisconsult

[1]) La 13 Ian. 1839 supuneà cenzurii câteva acte (Ms. 105, fila 57, v.). La 8 Maiu 1839 alcătuià o notiță asupra istoricului școalelor în Moldova (Ms. 150, f. 56). La 27 Maiu da consultații într'un proces dintre Spătarul Farra cu Mănăstirea Trei-Ierarhi (Ms. 12, p. 121). La 5 Noemvrie tălmăcià ceva din Basilicale și făceà o «culegere de paragrafuri din condica țivilă, glăsuitoare pentru paragrafia încuviințată de legi» (Ms. 150, f. 124 și 125, v.) La 20 Fevr. 1839 dă o deslegare în nemțește către «D. senator Ioan de Albracht (Alberichifeld sau Albrechsfeld) și i-a trimis plicul cu acea deslegare la Nicu negustorul, care aveà s'o trimită la corespondentul lui (Ms. 105, f. 62, v.).

«cu onor și cu o pensie analoagă, deși îngustă pentru un cap de familie numeroasă» [1]).

Pe lângă altele îl amărau mult și nevoile materiale. Lipsurile nu erau menite să-i ușureze suferințele bătrâneței și să-i lungească vieața.

Ele l-au silit uneori să sufere mult. Trimisese pe fiul său Alexandru, să învețe muzica la Viena. Cum n'aveà bani, a apelat la sprijinul unui boier, care l-a ajutat pentru primul an. Pentru al doilea n'a mai îndrăznit să ceară și s'a adresat Domnului. La 12 Iunie 1839, într'o mișcătoare scrisoare, spuneà că se vede tare strimtorat și sfiindu-se de a mai supărà pe făcătorul său de bine, nu-i rămâne în nevoia lui decât să năzuiască la «obștește cunoscută nobilă inimă îndurătoare» a Inălțimii Sale, rugându-l cu toată umilința să se milostivească și să-l ajute cu cât va socotì ca să-i poată trimite o poliță pentru cele trebuincioase pe un an de zile... Nu știm rezultatul; pare favorabil. In tot cazul nu erà de invidiat situația unui jurist, care ocupà un post așà de important, să ceară ajutor pentru educația copiilor.

După 1840 nu mai avem multe știri despre el [2]). Deabià câteva notițe mai găsim, din acest timp, în manuscrisele sale iar după 8 Fevruarie 1842 nici atât. Lipsa de alte știri și de urme ale vreunei activități din partea unui om, care muncise toată vieața și care-și notà în mod sistematic părți din această activitate face să bănuim că în ultimii ani a fost bolnav.

In prima zi de Maiu a anului 1843 a trecut în lumea drepților, sfârșind o vieață de muncă necontenită și de luptă pentru Drept [3]).

---

[1]) Alb. rom. 1853, No. 61, p. 245. P. Calimach, l. c. 152, spune că în 1840 a murit la Iași, dar știrea e greșită.

[2]) Pe marginea dedicației de care am vorbit se află alături de textul tipărit o strofă scrisă în care se vorbește și de portul-franc dela Galați, iar dedesubt, este data 1842 Ghen. 29. Tot în acest manuscris la fila 45 găsim scrise cuvintele: 1842 mense Septembre Miklescu junior incoepit primam praelectionem in jure civili, iar cu data de 20 Neomvrie, 17, 19 și 21 Dec. alte însemnări relative la învățătura acestuia. Pe fila următoare alte însemnări în latinește dela 21 Ian. 1842 și ultima dela 8 Fevr. 1842.

[3]) Arhiva Stat. Iași. Dos. No. 1358, fila I și No. 1898, f 16—17. Albina Românească 1853, No. 61, p. 245.

Soția lui semnează Iohanna, Janetta și Anica. El a lăsat 6 copii: 2 băieți și 4 fete. Alexandru, cunoscutul muzicant, Elenco, care aveà 26 de ani la moartea tatălui său și erà măritată cu Iorgu Dumitrescu; Frederic de 20 ani, Marița de 18 ani. Elena de 17 ani, Catinca de 14 ani.

Dela Flechtenmacher ne-au rămas următoarele lucrări:

I. *ISTORIA DREPTULUI ROMÂNESC SAU A PRAVILELOR ROMÂNEŞTI*, conferinţă alcătuită de el la 10 Aprilie 1830 şi ţinută la deschiderea cursului de legi.

Planul acestei conferinţe erà de a expune desvoltarea internă a legilor romane, desăvârşirea lor sub ultimii împăraţi, mai ales în vremea lui Justinian şi cum au continuat a fi aplicate în Europa şi în special în ţările române, unde le-au lăsat moştenire Romanii.

Flechtenmacher îşi începeà subiectul cu o constatare asupra importanţei bunurilor sufleteşti şi trăiniciei lor, arătând ca dovadă ceeace s'a întâmplat cu dreptul roman. Este o arătare din cele mai vrednice de pomenire în istoria lumii, ziceà el. Romanii şi-au mărit Statul prin puterea armelor, dar ceeace le-a întins stăpânirea mult mai departe şi le-a întemeiat-o cu mai multă statornicie este «sistema Dreptului». Aceasta dovedeşte că ceeace odată a câştigat vieţuirea duhului, nu piere; aceste pravili au trăit şi trăesc până acum. Chiar dacă toate Statele Europei şi-ar alcătuì noui pravile, cea mai mare parte a cuprinsului lor se vor alcătuì «de-apururea după praviliceştile idei» pe care ni le-au lăsat Romanii «ca o veşnică moştenire şi ca o obştească avere a omenirii». Ele vor stăpânì lumea încă mult timp, căci este foarte departe vremea când s'ar puteà părăsì acele lucrări şi împiedicà efectele lor.

Pentru a înţelege istoria pravilelor romane, spune că trebuie a se lămurì sistema dreptului în întregimea lui şi a se aveà în vedere şi istoria Statului, expunând împrejurările în care s'a desvoltat acest popor şi spiritul său.

Ca la toate Statele, şi la Romani, la început, nu se puteà ivì deodată idei şi lucruri proprii. La început arată că şi Romanii aveau aceleaşi rândueli ca şi toate Statele vecine. Ideile greceşti stăpâneau mai peste tot. Mărirea crăiască căzù, ca şi în Statele greceşti, iar desbinarea naţiei între o tagmă de boieri şi obştia orăşenilor supuşi a produs şi aici o luptă de a ţinut «un veac de o sută de ani».

Vorbeşte pe scurt de luptele dintre patricieni şi plebei, pe cari-i numeşte o tagmă de boieri şi mulţimea orăşenească, de victoria plebeilor, de dobândirea Tribunatului, legile celor 12 tabele, dreptul la Consulat, de înfiinţarea Pretorilor, de edicte şi rostul lor pentru înaintarea sistemei pravilelor. Din toate aceste sguduiri spune că reiese şi «haractirul» pravilelor romane. Ele nu privesc pe om într'o unire cu alţii, ci pe fiecare singur «ca un gospodar neatârnat de vre o mărginire prin rudenii sau prin tovarăşii, ca un stăpân al oamenilor lui şi ca un deplin orăşan al naţiei».

Fără de a se pierde în amănunte, după această introducere, vorbeşte de puterea legiuitoare a Republicii, de diferitele isvoare ale Dreptului, arătând marea lui desvoltare în timpul Imperiului. Vrednic de însemnat este — după el — că tocmai în această vreme, când se statornicesc «despotismul cel mai cumplit», când libertatea cetăţenilor n'aveà altă garanţie decât sentimentul Impăratului, dreptul ajunge la un asemenea progres. Aceasta se explică pe de o parte istoriceşte, fiindcă deapururea s'au ţinut de formele vechi ale pravilelor şi, pe de alta, fiindcă totdeauna s'au silit de a aflà temeiurile

adevărate ale drepturilor și îndatoririlor, supunând acestor temeiuri dreptul formal. Astfel s'a ajuns la originalitatea neîntrecută a dreptului roman «care până acum nu s'au ajuns».

A expus, apoi, desvoltarea dreptului roman, după veacul Antoninilor, arătând că acum progresul se făceà numai prin constituțiunile împărătești, care se refereau mai ales la obșteștile pricini, la dreptul public și care a stabilit valoarea diferiților praviliști și cum se împacă neunirile dintre ei.

In urmă vorbește de codificări, pomenind pe a lui Grigorie și «Hermaghenze», Teodoriu II, Diocleţian și Constantin. Se ocupă mai pe larg apoi de legislația lui Justinian, spunând că deși critica acestei opere este felurită, totuș dacă se ține seamă de folosul adus norodului și de vremurile de atunci, «nimeni nu-i poate micșorà slava pentrucă au făcut o necugetată și neprețuită facere de bine și înseși prefacerile care s'au făcut în pravile sunt de cele mai multe ori scoase și ivite dintru o sănătoasă judecată pentru mai multe scoposuri a dreptății».

Amintește apoi de Vasile «Machedon» și de Leon cel înțelept, dând lămuriri asupra Vasilicalelor și tipăririi lor de Fabrotul, la 1647; acelaș lucru despre Sinopsis. Spune că mai sunt și alte cărți de pravile dela Impărații Răsăritului, dar nu le pomenește fiindcă nu le pot comparà cu cele arătate.

Nu uită însă pe Armenopol, recomandând ediția cea mai nouă tipărită la 1780, la «Haag în Holandia».

După această expunere e evoluției dreptului roman, începe să se ocupe *de pravilele care au fost la noi*. Aceste pravile au fost pravilele romane. Ele au fost aduse de Traian, s'au pierdut apoi și au fost readuse, după 12 veacuri, (1401—1433) dela Constantinopol împreună cu stema crăiască, de Alexandru Vodă, care a alcătuit din Vasilicale o carte de pravile potrivită cu țara Moldovei, tălmăcind-o în limba patriei, dar «vrednic de tânguit» este că în decursul vremurilor s'a pierdut și acea carte. Mai târziu, sub Vasile Vodă Lupu, s'a alcătuit din Vasilicale, de către Istratie logofătul, o carte de pravile în limba moldovenească, care însă rar se găsește. In sfârșit, Scarlat A. Calimach a tipărit la anul 1816—1817 legiuirea sa pe care toți doreau să fie tradusă în limba țării.

Iși încheie lucrarea, arătând că astfel *pravilele Romanilor dovedesc dela prima lor ivire la îndreptarea lor cea mai de pe urmă din principatul Moldovei «o întregime originală și o minunată lucrare a duhului omenesc»*.. Aceste pravile sunt fără pildă în istoria lumii. Chiar năruirea și căderea împărăției Romanilor n'au desființat stăpânirea pravilelor «romanești», care, din contră, s'au mai întins. Duhul acestor pravile «va stăpânì în lume până când mintea cea mai cuvântătoare a omului de unde izvorăsc pomenitele adunări de pravile va fi de sine stăpânitoare».

II. *CUVÂNT CĂTRE CINSTIȚII ASCULTĂTORI DE LEGI, ROSTIT LA ANUL 1836 IN ACADEMIA DIN IAȘI*. Aceasta este o lecțiune de deschiderea cursului său de Drept natural la Academia Mihăileană. Ea a fost tipărită chiar atunci. Două exemplare din această lucrare se găsesc la Academia Română.

Autorul începe prin a arătà că sunt înconjurați de ceață și de întuneric și se întreabă dacă nu este o îndrăzneală semeață de a se ocupà de o materie cu totul nouă pentru această țară. Trebuie însă să încerce fiindcă numai lumina dăruită de Dumnezeu neamului omenesc, adică Rațiunea sau mintea cuvântătoare, îi va scoate din întuneric. Fericit se socotește dacă va aruncà cel puțin câteva raze de lumină spre a vedeà măcar cât de adâncă este ceața.

Unul din cele mai mari foloase aduse de Regulamentul Organic a fost — spuneà el — și îngrijirea dată învățământului teoretic și practic, care va duce la fericirea nației și la o treptată desăvârșire a neamului. Dintre științele practice, *fără îndoială că jurisprudența, adică știința Dreptului, cuprinde «cel mai ales și întâiu rang»*. Oamenii, reunindu-se în societăți, au văzut cât de trebuincioasă este dreptatea și că acolo unde stăpânește justiția, acolo s'a așezat «neclintita temelie a binelui obștesc și particular, siguranța cinstei, averii și a vieții fieșcărui om fără deosebire». Un astfel de Stat merită *numele de Stat al Dreptății.*

Deși în acel timp mai în toate Statele se năzuiește la reforme și îndreptări, el însă, fiind însărcinat de Eforie să ție mai întâiu un curs de Drept natural, nu se poate îndepărtà de «căpitelnicul țel» ce și-a propus.

Dreptul naturii nu este decât dreptul Rației, adică mintea cuvântătoare. El n'are altă condică decât a Rației, care singură înnobilează jurisprudența. Pentru a precizà mai bine sensul acestei științe, spune: «Dreptul este unirea individuelii slobozenii personale cu slobozenia altora, armonia și rânduiala bunei și liniștitei conviețuiri a unui om cu altul; acest drept, după plăsmuirea naturii omenești, se găsește în legiuirea Rației, care este o nestrămutată veșnică temelie, un îmbelșugat isvor al legiuirilor pozitive, adică a celor așezate aci prin convenție (bună învoire) sau prin autoritate (puterii legiuitoare); el este vistierie spre îndeplinirea neajunsurilor a acelor legi în cazurile cele neprevăzute».

Ca să arate legătura dintre Drept și celelalte științe, expune o clasare a științelor. Cea mai importantă idee și problemă a năzuințelor omenești — și deci și a științei — este de a realizà: perfecțiunea internă, perfecțiunea externă și «armonicească soțială mijlocire». Din aceste trei părți ale problemei rezultă însăș clasificarea științelor. Perfecțiunea internă se bazează pe *Teologhie* pentru cultura morală și *Filozofia* pentru cultura duhului. Perfecțiunea externă se întemeiază pe *Medițină* pentru sănătatea trupului și *Economia* pentru starea averii. In fine «armoniceasca soțială mijlocire» se sprijină pe: *Dreptul* pentru liniște și pace sau juridica slobozenie și *Politica*. De aici se vede importanța ce o are Dreptul pentru omenire. «Drept — zice Flechtenmacher — este cuvântul cel mare și însemnat, carele în nenumărate mișcări și prefaceri au pornit și pornește lumea și ne propune idea cea mai sfântă a soțietății politice. Această idee înalță pe o nație la împărăția adevăratei slobozenii, la stăpânirea duhului, pentrucă supunerea sub cărmuirea dreptății și a legilor este slobozenia cea adevarată, care nu se abate la greșăli și rătăciri pricinuitoare de nenumărate rele, precum ne înfățoșează analele Istoriei; iar dreptul ca o calitate, ca o însușire a omului este păzirea personalei neatârnări a unei

ființe slobode, nemărginite în lucrările sale către alte asemenea ființe slobode».

Scopul la care tind principiile dreptului natural nu este decât: dreptate; chipul cum se va realiză aceasta atârnă de fiecare nație. *Fără siguranța dreptului, însă, nu este posibil să se desvolte talentele oamenilor, să se dea o bună educație tinerilor și să se aibă adevărata libertate.*

Dar, pentru siguranța dreptății, nu este destul să ai bune legi pozitive, ci se cere neapărat «ca judecătorii să aibă deplină știință teoretică și practică la aplicația legilor pentru ca să poată nemerì o hotărîre dreaptă și cu potrivire aplicată pe temeiul adevăratei înțelegerii cuvintelor și a duhului legii, pă temeiul adevărului rezemat pe dovezi neprepuelnice». Pe lângă acestea, «judecătorul trebue să fie înzestrat și cu un haractir cinstit, nemitarnic și nepărtinitorl căci atuncea numai, când nu'l vor stăpâni patimile, interesurile, uneltirile sau mijlocirile prin feliuri de canaluri și hatâruri, nici temere de oameni, se poate statornicì o judecată dreaptă, fericirea nației și pavăza stăpânirii legilor». Dacă-i vor lipsì aceste calități, «nu se vor pricinuì între concetățeni decât cârtiri, confuzii, turburări și, în sfârșit, căderea nației că fără dreptate — după zisa înțeleptului Plutarh — nu poate nici Joe să cârmuiască lumea, ba nici soțietatea celor mai răi nu se poate ținea.

Aceste principii anunță că va expune (în cursul său) cu convingerea că din lecțiunile sale se va puteà culege cele necesare «pentru a fi cineva vrednic spre a puteà coprinde o așà înaltă și gingașă slujbă».

Flechtenmacher recunoaște că va întâmpinà multe greutăți în facerea lecțiilor, mai ales în alegerea și așezarea termenilor tehnici, însă nădăjduește că, prin anumite mijloace, va isbutì.

Cu această nădejde poftește pe ascultători, îi roagă, îi jură să-și dea și ei toată silința. «Patria — zice el — privește cu îngrijire părintească către Dumneavoastră, vă cheamă ca să jărtfiți cu neîncetată râvnă, cu neobosită sârguință și cu toată luarea aminte, vre o câteva ceasuri pă zi întru învățătura dreptului naturii. Muncind astfel, vor puteà ajunge la scopul dorit și de ei și de țară și vor puteà ajutà la întemeierea dreptății, depărtarea abuzurilor și metehnilor omenești și spre mângâerea celor obiduiți.

Drept încheiere spuneà: «In sfârșit, să vă însemnați și aceasta: *Practica fără teorie este oarbă și teoria fără practică este oloagă.* Dacă sămânța ce acum sânt gata a o semăna va cădea în pământ roditor, țelinos sau pietros, vremea ne va arăta; când secerișul să va apropia, atunci se vor alege spicele cele pline de cele deșarte și de neghină. Cuvântul nostru ni'l încheiem dar cu un vers din cartea înțeleptului sfat cap. 6 stih. 28, unde zice pentru învățătură: Cearcă-o și o caută și'ți va arăta ție și dacă o vei afla să nu o lași pre ea».

III. Traducerea unei broșuri intitulată: *DESCRIEREA LUCRĂRILOR CONTELUI ȘTEFAN DE SEKENI*, tipărită în București.

In această broșură se arată, în prim rând, faptele Contelui maghiar Ștefan de Széchenyi, care a dat strălucite dovezi de patriotism, întemeind cu cheltuiala

sa Muzeul național al Ungariei, dăruind țării biblioteca sa și contribuind în diverse chipuri la propășirea națiunii sale.

Mai pe larg însă se vorbește de fiul său, Contele Ștefan de Széchenyi, care, în urma studiilor și călătoriilor sale, s'a hotărît să înlesnească navigațiunea pe Dunăre, spărgând Porțile de fier, lucrare începută în 1834 și terminată cu succes, spre folosul Ungariei și al țărilor vecine, între cari și țările române. In special această faptă l-a impresionat mult pe Flechtenmacher, care nu numai că a tradus broșura în românește, dar a făcut și tipărit la finele broșurii și poezia Huniade și Sekeny, în care se preamăresc acești 2 bărbați cari au spart: unul Poarta otomană, altul Porțile de fier al Dunării. Poate că prin traducerea acestei broșuri el a voit să arate și boierilor moldoveni cât de patrioți și devotați binelui public sunt fruntașii altor țări. Această traducere a fost dedicată Contelui Széchenyi cu următoarele cuvinte: «Ecsilenției sale Contelui Ștefan Sekeny etc., etc., Dedică cu simțiri de mirare și respect, spre plecat K. X. Flechtenmacher».

După sfârșitul traducerii a mai adăugat cuvintele următoare: «Cel mai adânc respect ce sâmt către făptuitoriul însămnatului lucru de mirare, pe carele niciun împărat nu l-au urzit, m'au îndemnat a traduce aceste fețǎ și a face și aceste versuri. După care nu doresc altă mai mult decât ca vecinicul monument ce s'au zidit Contele Ștefan Sekeny, urzitorul lucrului celui minunat să rămâi așa de statornic ca și cursul Dunării și norocire publică tot mai mult să sporească din zi în zi spre lauda făcătoriului de bine a omenirii pe carele bărbat, Irou al păcii, dacă ar fi vremile cele mitologhice a Elinilor, și a Romanilor, neamurile l-ar fi înălțat între zei, le-ar fi pus lângă zîna Astreia, înzăstrat cu cornul îmbielșugărei și i-ar fi rădicat templuri (capiști) de închinare. Cu care sentimente vie pătruns fiind îndrăznesc a mă iscăli

Al Ecselenției voastre
Cel mai plecat prețuitoriu
și închinătoriu,
Kaminar Hristian Flehtenmacher
Iuris-consult lângă Divanul Domnesc
în Prinț. Moldovei».

Această lucrare a trimis-o Contelui, traducându-i, bine înțeles, cele scrise în românește și adăugând o altă dedicație elogioasă în latinește pe care o semnează: «Humillimus servus Christianus Flechtenmacher Corona Transylvaniae oriundus et nunc temporis Iassiis munere jureconsulti jungens» [1].

IV. *MANUSCRISUL 10* din Biblioteca Academiei române. Este intitulat: *Lexicon juris civilis*. După titlul și după chipul cum e alcătuit se vede că el voià să facă un Dicționar de Drept civil, așà cum erau în Apus, și din care aveà unul, întitulat: La Clef des lois romaines ou Dictionnaire

[1]) Ms. 105, p. 60.

analytique et raisoné de toutes les matières contenues dans le corps de Droit...»[1]) In consecință rezervase pentru fiecare literă a alfabetului un număr de pagini. Sub fiecare din litere explicà în mod sumar instituțiunile de drept, al căror nume începeà cu acea literă și apoi să treacă în ordine cronologică diversele deslegări, note referitoare la acele instituțiuni. Astfel la litera 3, găsim că vorbește despre *Biserică* astfel: «Bisearica iaste o soțietate care s'au unit spre săvârșirea slujbii dumnăzăești». Urmează apoi două definiții *pentru dreptul bisericesc*: «Bisericească dreptate iaste învățătura de așezământul Statului, carele scoposește la slujba bisericească la politicirea oamenilor ce se află în Stat, la obștească învățătură în biserici și în școale». A doua definiție este următoarea: «(Bisericească dreptate iaste) carea hotărește dreptățile și îndatoririle bisearici cătră stăpânirea oblăduitoare și a soțietăților bisearicești cătră mădulerile lor și a mădulerilor între dânsele»[2]).

La litera D scrie: «*Darul*, donatio, donum, dăruire iaste o tocmeală prin carea să lasă la cineva (cuiva) vreun lucru fără plată pentru hatâr»[3]).

Tot la această literă, în capul altei pagini, vorbește de *Depozit*[4]) dând câteva scurte lămuriri.

Acì sub litera D dă mai multe explicațiuni asupra *Dreptului și împărțirilor lui*. Voiu reproduce câteva:

Dreptate, dreptul, jus, (grecește) iaste strâmtorirea slobozeniei a fieștecăruia deosăbi de a face toate aceale fapte, prin care nu să va smintì, nici să va stricà însoțitoarea viețuituire celorlalte persoane (în noimă obiectivă, adică aceea ce privește la fapte) încât ceialalți vor puteà să viețuiască împreună cu dânsul; ori

Darul sau puterea ommului de a face fapte pravilnice adică așa feliu de fapte, prin care nu să va stricà starea cea însoțită a persoanelor acelora ce lucrează pă din afară cu slobozenie (în noimă subiectivă adică aceea ce privește a persoană)»[5]).

După aceste două *sensuri ale Dreptului expune împărțirea lui*, din diferite puncte de vedere. Mai întâiu vorbește de împărțirea din punct de vedere a

---

[1]) Titlul complect este: *La Clef des lois romaines* ou Dictionnaire analytique et raisonné de toutes les matières contenues dans le corps de Droit destinè à servir du complement à la traduction des Institutes et du Digeste de M. Hulot, à celle des douze livres du code de M. Tissot, à celle des Nouvellés de M. Bérenger fils et à tous les ouvrages concernant la législation des Romains, avec les renvois sur chaque article du Code Napoléon, aux codes de procédure civile et criminelle, au Code de commerce, etc., etc. Par Fieffé. — La Croix de Neuf-château (Vôges) Auteur des Eléments de la jurisprudence et traducteur du 50 livre du Digeste. Metz. 1809 și 1810. Această carte se află și la Academia Română, provenind din Biblioteca coleg. Sf. Sava.

[2]) Ms. 10, fila 7.

[3]) Ms. 10, fila 12.

[4]) Ms. 10, fila 13. «Depozit, depositum . . . iaste când dă și încredințează cineva un lucru la altul ca să-l păzească.

Dacă primește cineva un lucru străin spre pază ori păstrarea sa să face tocmeală pentru (depozit). Aceasta-(i) un contract realnic, care să alcătuiește numai prin *traditio*, darea lucrului spre pază ce s'au făgăduit de către cineva. Cel ce privește un lucru strein spre pază se zice *depositarius*, depozitariu. Cel ce dă lucrul său la altul spre pază să zice *deponens*, depuitorul.

[5]) Ms. 10, fila 14.

originei, arătând că unele drepturi le are omul «numai singur din fire» și se numesc «dreptăți făr de mijlocire izvoditoare» jus absolutum, originarium și drepturile dobândite, jus derivativum[1]). Urmează apoi *împărțirea în: drepturile persoanelor și drepturile asupra lucrurilor*. «Dreptatea asupra lucrurilor» se împarte în: personalnică și realnică. Acì adaugă și o explicație asupra dreptății prea personalnică. Indică și alte întrebuințări ale cuvântului «Dreptate» dar pentru explicare trimite în altă parte unde însă n'o mai găsim. Astfel, Dreptatea Staturilor sau Statului cu trimiterea: vezi Stat[2]).

Mai jos arată ce este dreptul privat «dreptate privată» zisă și dreptate orășenească, drept civil, și *dreptul public* «dreptate obștiască». Aceasta se împarte în: «Dreptatea Statului și Dreptatea Staturilor ori a neamurilor». Tot acì explică ce este *Știința teoretică și cea practică a Dreptății*. Incheie aceste notițe cu câteva rânduri despre Dreptatea pozitivă [3]).

---

[1]) «Temeiul tuturor dreptăților celor fireşti şi celor date sânt dreptățile celea înnăscute adică împreună cu noi născute care ne cuvină noao ca la nişte ființe cu minte şi cu simțiri, numai singur din fire, fără să vină în mijloc o faptă pravilnică. Pentru aceia să şi zic: *dreptăți făr de mijlocire izvoditoare» curate ori dreptăți a omenirii, jus absolutum, originarium seu theticum.*

Dreptatea dobânditoare iaste aceaia carea dobândeşte cineva povățuindu-să de minte prin o faptă pravilnică şi pentru aceasta se şi zice cea cu mijlocire neizvoditoare ori cea ipoteticească sau condiționată (vezi Loghica, fața 112), jus hypotheticum, derivativum, pildă precum iaste cumpetul nevinovatei apărări de sineşi.

[2]) *Dreptatea persoanelor*, jus personarum iaste învățătura de deosebite feluri a persoanelor şi de a lor pravilnice legături şi îndatoriri ce are una asupra altuia fără nici o atârnare sau privire către lucruri.

(Dreptatea asupra) lucrurilor jus rerum, jus in re învață ceale deosăbite feliuri a lucrurilor şi ceale pravilnice egături şi îndatoriri a persoanelor ce au iale între dânse, cu privire către lucruri.

Dreptate asupra lucrurilor să impărteşte în *personalnică* carea să mai numeşte dreptatea cererilor, *jus obligationum seu actionum seu jus personale ad rem*. Aceasta iasta dreptatea la o facere ori nefacere adică să nu facă cineva nu lucru.

Şi în *realnică* jus reale sen in rem; iaste o dreptate carea privind cineva către un lucru are tărie înpotrivă (asupra) tuturor oamenilor (asupra (înpotriva) persoanelor nehotărîte) pentrucă cel adevărat stăpân are dreptate de a luà prin judecătoriă lucrul ce s'au dovedit al său, ori la cine îl va găsì şi fieştecarele să îndatoreşte a nu simțì ori a nu supărà (vătămà) această a lui dreptate.

Prea personalnică iaste o dreptate ce au dobândit cineva şi carea nu să poată a să mutà la altul pentru că mutarea ei ar inprotivì dreptății a altrăilea: precum iaste dreptatea căsătoriei, a dirigătorii, a cinstei.

Dreptatea Staturilor vezi Stat.
» Statului » Stat.
» orăşănească » orăşănească
» bisericească » bisericeasă.

[3]) «*Dreptate privată* adică: deosăbi cuprinde dreptățile şi îndatoririle, care are să păzească fieştecare mădulariu a Statului, ori fieştecare orăşan; să numeşte şi dreptatea orăşănească şi să înpartă: I. *Dreptate persoanelor*, II. *Dreptate asupra lucrurilor*, III *Dreptate cererilor*».

Dreptate cererilor iaste învățătura de deosăbite feliuri de fapte şi de legături pra vilnice a unei persoanii către altă hotărîtă persoană, cu depărtată privire la lucruri (adică de dreptățile către o persoană de dreptățile personalnice).

Mai departe, la litera *J*, găsim următoarea definiție a procedurii: «*Judecătorească orânduială*», carte de învățătură cuprinde așezământurile Statului în ce chip să urmează judecătoriile în pricini de judecăți și afară de judecată pentru ca să păzească starea cea pravilnică a mădularilor Statului[1]). La *litera* K *definește căsătoria astfel*: «Kăsătoria iaste o legătură însoțitoare ce s'au făcut între două persoane, neam deosebit adică între partea bărbătească și femeiască cu scoposul de a face copii, de a-i crește și de a fi întru ajutor una la alta»[2]). Este de observat că această definiție nu este o simplă reproducere a articolului corespunzător din codul Calimach și austriac.

La litera *L* găsim: «*Legatum* iaste când lasă cineva prin a sa voință cea de pe urmă dăruire la altul lucrul hotărît una sumă de bani ori și una dreptate. Cel ce lasă aciastă dăruire să zice legatorul și acela la carele o lasă să numeaște legatariul. Și în loc să zică cineva: eu las danie cutărui cutare lucru, să zice mai scurt: eu legătuesc cutare lucru la prietenul mieu»[3]). Tot la această literă vorbește *despre liniile de rudenie* făcând și niște scheme pentru înțelegerea lor[4]).

Sub litera *M* dă câteva lămuriri *despre minte și despre moștenire*. O notă mai desvoltată are despre ce se înțelege prin «*dreptatea moștenirii*» am zice azi dreptul de succesiune. Iată cum explică el acest drept:

«*Dreptatea moștenirei* să zice dreptatea cea scoțitoare afară (adică din carea să scot alții afară, neavând ei dreptatea aceasta) spre a lua cineva stăpânire (possesio) ori cea întreagă rămasă stare ori o parte hotărîtă a (i) eii, privindu-să cineva la întreagă stare adică jumătate, o a treia parte ori a șasălea parte. Iar dacă mortul au rânduit pentru cineva vreun lucru, o sumă de bani ori și o întreagă cuprindere de lucruri a cărora ceime s'au hotărît, adică toate lucrurile mișcătoare ori toate lucruri nemișcătoare acela nu dobândește dreptatea moștenirii ci numai un legatum».

Alt sens al dreptății moștenirii: «iaste cuprinderea tuturor lucrurilor ce au rămas dela mortul adică mișcătoare și nemișcătoare, precum și tuturor dreptăților și îndatoririlor care cu moartea nu să încetează ci să pot mutà la moștenitorii»[5]).

Dreptate obștească iaste cuprinderea pravililor obștești ori învață legătura dreptății între puterea oblăduitoare și între supuși și să înparte: I. *Dreptatea Statului*, II. *Dreptatea Staturilor ori a neamurilor.*

Dreptății teoretică știința ori învățătura iaste cuprinderea tuturor adevărurilor de dreptăți și îndatoriri, cea adevărată noimă pravililor, cea adevărată ceimea faptelor pravilnice și a tuturor urmărilor, care sânt unite cu aceale fapte. Iar știința cea practică cuprinde regulele și axiomele în ce chip să întrebuințează (aplicăluiască) judecătoriul pravilele potrivit la întâmplările ceale întâmpinătoare, să așeză cu bună rânduială trebile ceale pravilnice dupre porunca pravililor și să cercetează și să hotărească pricini de judecăți după dreptate și cuviință; ori învățătura dreptății iaste știința pravililor și întrebnicirea lor la pricinile ceale întimpinitoare.

Drept atea pozitivă să zice cuprinderea pravililor ce să hotărăsc dupre voința dătătoriului de pravili.

[1]) Ms. 10, fila 32.

[2]) Ms. 10 f. 44. Cpr. art. 63 C. Calim.

[3]) Ms. f. 35.

[4]) Ms. f. 39.

[5]) Ms. 10, f. 45.

Câteva note de acest fel mai găsim la literele *P*, *S* și *I*.

Sub explicațiunile date a trecut diferite deslegări, unele referitoare la chestiunea de care vorbeà în acea explicație, altele streine de ea. Se pare că el voià la început să nu treacă decât pe cele referitoare la acea chestiune, dar n'a putut să-și urmeze în totul planul și a trebuit să treacă consultațiile mai mult din punct de vedere cronologic decât după materii. De altfel, se vede că în curând a și părăsit planul de a mai alcătuì un dicționar de drept, căci pentru foarte multe litere nici nu există vreo notiță. Astfel, dela D-nu mai găsim nimic până la J, la care nu este decât notița arătată despre «judecătorească rânduială». Chiar sub literele de care s'a ocupat sunt prea puține note, ceeace dovedește că el a renunțat de timpuriu la alcătuirea unui dicționar și s'a mulțumit să-și umple condica cu felurite deslegări ce i se cereau de autorități și de particulari.

V. MANUSCRISUL II este compus din 137 foi și are pe copertă titlul: *CONDICA D KĂM (INARUL) FLECHTENMACHER, IURISCONSULTUL STATULUI, PE ANUL 1835. Oct. 16»* Scrisul nu este peste tot acelaș; probabil că unele lucruri au fost trecute de vreun elev ori vreun ajutor al lui. Aici nu mai este vorba de un Dicționar ca în Manuscrisul 10, ci — cum arată și titlul — numai de activitatea de jurisconsult. Aici găsim în extras *diferite hotărîri judecătorești dintre anii 1835—1838*, asupra cărora Flechtenmacher și-a dat avizul său în forma arătată: se găsește pravilnică, este pravilnică, etc., Găsim de asemenea și numeroase deslegări la întrebările, ce i s'au făcut de autorități și chiar de particulari. In felul de înscriere în această condică se vede dorința unei bune aranjări. Astfel, cum am mai arătat, pagina este împărțită în 4 coloane. Prima coloană este rezervată pentru numărul *locului judecătoresc*, adică instanței dela care veneà hotărîrea sau întrebarea; a doua coloană pentru numărul Departamentului dreptății, adică pentru numărul adresei ce i se trimiteà dela Ministerul Justiției și pe lângă care se alăturà adresa instanței. Urmà apoi o coloană mare rezervată pentru «obiectul pricinii de judecată» și alta mică la margine pentru observații.

VI. *MANUSCRISUL* 12 are 148 foi și este intitulat «*PORTATIV*». Acesta se pare că a fost destinat mai mult pentru diferite *fragmente de studii juridice*, decât pentru deslegări. Pe prima pagină se află o *listă de jurisconsulți* în fruntea căreia este Caius vel Gaius după care vin: Papinian, Ulpian, Paul și Modestin, cu câteva notițe despre timpul când au trăit și pe care le-a mai completat cu altele scrise la sfârșitul condicii. Urmează apoi o însemnare *despre acțiuni*, care se continuă în pagina 2, unde dă o listă de acțiuni. Astfel: *actio de ingenuitate*; *directa*, *utilis*; *actio de liberali causa*: *directa*, *utilis*; *actio legis*, *actio civitatis*, *cognationis*, *de divortio*, etc. La pag. 3 este *trecută rânduiala ședințelor Divanului domnesc*. După aceasta este reprodus cap. VII din Reg. Organic cu oarecare note și o copie *după Proiectul de rectificare a art. 260, 278, 325 din Reg. Organic*.

In acest manuscris găsim mai multe *fragmente*, unele în franțuzește, *despre diverse chestiuni de Drept*. Cele scrise în franțuzește sunt, în cea mai mare parte, reproduse din diverși autori, iar cele scrise în românește sunt alcătuite de el Toate aceste fragmente par a fi servit pentru lecțiunile de Drept ținute de Flechtenmacher.

Intre altele se află, în franțuzește, un fragment în care se ocupă *de judecători*[1]). El l-a luat din Merlin: Répertoire de jurisprudence, tom. VIII, dar n'a reprodus de acolo decât părțile, pe care le-a socotit necesare pentru a da o idee exactă despre magistratură și misiunea ei. Deșì acest fragment este o reproducere, totuș din părțile alese și reproduse din opera lui Merlin se poate vedeà ce *părere aveà Flechtenmacher despre magistratură*. Pentru el, funcțiunea de judecător este una din cele mai importante și din cele mai de cinste funcțiuni cu care un om poate fi însărcinat.

Una din calitățile cele mai necesare unui judecător este nepărtinirea. Inainte de a hotărî într'o afacere, el trebuie să fie asigurat că nu există în inima sa nici patimă, nici afecțiune pentru vreuna din părți; pentru a preîntâmpinà efectul urei sau prieteniei, el trebuie să se recuze, fără de a mai aștepta să fie recuzat.

Judecătorul trebuie, apoi, să cunoască bine afacerea asupra căreia este chemat să se pronunțe și să respecte legea. Dacă legea i se pare defectuoasă, să facă cunoscut celor în drept, dar el trebuie s'o aplice: «*Le juge doit être e premier esclave de la loi*», cuvinte pe care le și subliniază.

Pentru a arătà rolul judecătorului, reproduce următoarele rânduri:

«Maintenir les propriétés, ordonner l'exécution des contrats, servir d'appui aux mineurs, écarter la fraude, empecher que d'avides praticiens ne dévorent le bien de la veuve et de l'orphelin, accorder la justice la plus prompte possible (sans pourtant y mettre une célérité imprudente) afin que les plaideurs ne se consument pas en frais et ne laissent à leurs héritiers que des procès à terminer, faire exécuter les volontés dernières de l'homme lorsqu'elles sont légitimes: voilà l'emploi honorable d'un juge civil».

Despre judecători mai vorbește și când se ocupă *de autoritatea lucrului judecat*, pentru care reproduce, de asemenea, părți din Merlin[2]). Intre altele reproduce unele pasagii, în care se află *o critică a magistraturii*, aplicabilă cu atât mai mult în Moldova, și în care se arată cum judecătorii fiind și ei oameni, sunt uneori dominați de patimi, cum spiritul de partid le rătăcește și le falșifică conștiința, cum adeseori alegerea lor e datorită mai mult intrigii unui protector cu trecere sau influenței unei coterii decât meritului, cinstei și cunoștințelor. Templul care reunește pe judecători n'ar trebuì să cuprindă — după d'Aguessau — decât savanți încercați. «Et cependant — citează el — combien en trouve-t-on peu qui attachent du prix à la science? Combien même la dédaignent»?

---

[1]) f. 20 și 21.
[2]) f. 28, v. și urm.

Reproduce, de asemenea, o parte în care se vorbește de *nesiguranța judecăților*, cum aceeaș chestiune a fost judecată altfel după absența sau prezența anumitor judecători, după anumită secție, loc, timp sau calitatea persoanelor.

Găsim apoi explicațiuni referitoare la diverși termeni de drept și mai ales la procedură. De exemplu, undeva explică ce este *act* și *titlu*. *Act* este înscrisul care constată ce a fost făcut — id quod actum est. *Titlul* este ceeace conferă un drept. Pot să fie acte care să nu confere drepturi. Sunt și titluri care nu sunt fondate pe acte; de pildă titlul de moștenitor legitim. In acest sens titlul e *causa* în virtutea căreia cineva posedă. Titlu gratuit se numește acela prin care se dobândește fără să coste ceva. Titlu oneros acela prin care nu se dobândește gratuit ci cu preț de bani sau alte lucruri[1]).

Altundeva explică sensul cuvântului *proces* astfel: «Proțes este tractația giudecătorească prin care giudicătoriul dobândește deplină lămurire și știință încât să poată hotărî pricina după legi»[1]).

Ce este «*instrucția proțesului*»? «Luare în scris și cercetarea fäptalnicilor împrejurări ce s'au întâmplat într'un proțes și cele cuvenite spre hotărîrea lui»; sau: «în fieștecarele proțes trebuie să se cerceteze mai ales ce feliu de fäptalnice împregiurări sunt fondosul pricinii și în ce chip acele împregiurări să află întemeiate pe adevărul».

Arată, după acestea, ce este *fondul* unui proces, ce este procedura, tribunal, competință și ce condițiuni se cer ca o judecată să aibă tărie. «*Despre dovadă*» tratează într'un capitol destul de lung, unde începând cu principiul cine are sarcina probei, vorbește de dovadă firească sau nemeșteșugită și dovada meșteșugită, dovadă deplină și nedeplină, mărturisirea părții, documenturi publice și particularnice, etc.[2]).

Se poate menționà apoi o parte în franțuzește, în care se ocupă *despre verificarea actelor sub semnătură privată prin martori*, parte interesantă fiindcă putem vedeà cum apreciau proba cu martori în acea vreme când ea erà așà de des admisă. Fragmentul pare a fi luat tot dintr'un autor francez. Pentru această verificare Flechtenmacher distinge trei ipoteze:

1. Când martorii au văzut că actul discutat s'a semnat de persoana al cărui nume e trecut în el. In acest caz depunerea martorilor este o probă neîndoioasă pentrucă ei depun despre un fapt petrecut sub ochii lor și în prezența lor. Această depunere clară și evidentă prin ea însăș n'are nevoie să fie verificată prin comparație de scripte. Felul acesta de verificare merită, în adevăr, mare încredere. Când martori vrednici de încredere atestă că au văzut subscriindu-se de defendor sau de autorul lui actul, care li se înfățișează și pe care ei îl recunosc, când, cu atât mai mult au semnat ei înșiși acest act ca amici sau sfătuitori, așà cum se întâmplă adesea în transacțiunile de familie, nu se poate să nu se acorde o deplină încredere unei asemenea mărturii, afară numai dacă nu se înlătură orice fel de probă întemeiată pe mărturia oamenilor.

2. Al doilea fel de a verificà prin martori actele sub semnătură privată este mult mai infailibil. Când martorii depun nu că au fost de față la semnarea

[1]) f. 22.
[2]) f. 37 și urm.

actului sau că au văzut pe părți semnând, ci când afirmă că cunosc foarte bine semnătura aceluia căruia i se atribuie, pentrucă l-au văzut deseori scriind și semnând, pentrucă au semnat de mai multe ori acte împreună și în acelaș moment ca, de pildă, notari, administratori, judecători și cari susțin că semnătura în chestiune este a persoanei semnată, sau pentrucă acea persoană s'a servit totdeauna de acelaș fel de scriere, de aceleași trăsături, de aceleași caractere ale literelor cu care este scris actul de care se vorbește.

3. In sfârșit, verificarea acestor acte poate să se facă prin martori și în alt chip; și anume când, în loc de a afirmà că au văzut semnându-se actul în chestiune, sau când cunosc semnătura, ei arată fapte care presupun necesară existența și semnătura actului și a convenției cuprinsă în el [1]).

Il preocupà și chestiunea *cum trebuie să fie un jurisconsult*. Pentru aceasta adoptă cele spuse într'o lucrare franceză a lui I. D. Meyer[2]) și anume: «Jurisconsultul care vrea să merite acest nume examinează dispozițiunile întregii legi. Dacă ea nu prevede nimic asupra cazurilor care se prezintă, jurisconsultul caută să-i pătrunză spiritul, să-i desvolte principiile, să determine ceeace legiuitorul, consequent cu scopul și cu felul său de a vedeà, ar fi hotărît asupra fiecărei spețe neexprimată; el stabilește în mod lămurit afacerea în chestiune, el distinge caracterele generale de acelea care sunt individuale, el suplinește raționamentul legii care nu-i expres[3]).

De relevat este că în acest manuscris, în aproape 80 pagini, a trecut în scurt *cuprinsul aproape al tuturor articolelor din codul Calimach*, arătând textele corespunzătoare din dreptul roman și din alte părți, precum și unele notițe. Voiu da câteva exemple:

Pentru paragraful I în care arată că e vorba de tâlcuirea legii, trimite la D. I. 1. 3. C. 8. 53 și B. I. p. 27. 33.

La § 2. Cuprinderea codicei țivile are ca trimitere: B. VI. p. 140. l. 4. Tot acì adaugă: Defin. libertatis est naturalis facultas faciendi quod quis velit nisi vi aut jure prohibetur.

Relativ la căsătorie: § 63 Tâlcuirea căsătoriei. In dreptul acestui paragraf citează, între altele: I. 1. 10. D. XXIII. 2. C. V. 4. B. IV. p. 239 și 313.

La § 64. Tâlcuirea logodnei: Vas. Tom. II. fila 517. Leg. 32. La § 70 «Temeiu hotărît și 71 Regulă de obște la căsătorie trimite la Rogron C. C. p. 33». La § 193 trimite la Toullier X. p. 187.

Această parte a manuscrisului este importantă pentru *izvoarele Codului Calimach*. Este interesant că aproape nu există vre o trimitere la codul austriac sau la alt cod modern; și de aceasta trebuie să se țină seamă când se va studià izvoarele legiuirii moldovenești.

---

[1]) In explicațiille ce dă cu privire la verificarea prin martori se referă la un autor, transcris «Boiceau».

De altfel şi în acest manuscris — mai mult chiar decât în celelalte — are dese citate şi trimiteri la autori ca: Toullier, Rogron, Merlin, etc.

[2]) Ms. 12, f. 21—22. I. D. Meyer: Esprit, origine et progrès des institutions judiciaires. La Haye 1819, tom. II.

[3]) Ms. 12, f. 146.

In genere în acest manuscris are foarte multe citate şi trimiteri la diverşi autori.

Este posibil ca această parte să fie o reproducere a planului avut în vedere la alcătuirea Codului. Este posibil însă să fi fost făcută de Flechtenmacher mult mai târziu pentru trebuințele sale de jurisconsult și de profesor. In orice caz, este importantă prin faptul că arată care erau temeiurile dispozițiilor din noua legiuire, după părerea principalului ei alcătuitor.

VII. *MANUSCRISUL 105*, compus din 68 foi dintre care unele au rămas nescrise, este întitulat: «*CONDICA RESPECTIVILOR PRENOMERANȚI*». El conține, pe lângă diverse fragmente de studii, note, citate, mai ales acte relative la vieața și lucrările lui Flechtenmacher. La începutul acestei condici se află tipărită *Dedicația* către Domn, relativă la Condica Justiniană; după ea urmează, deasemenea tipărită, *Inștiințarea* către doritorii de a aveà aceà condică. Mai departe găsimo *listă pentru abonați*, «lista prenomeranților»; pentru înscrierea lor liniase pagini pe care să fie trecuți 500, număr pe care-l socoteà necesar pentru a puteà începe tipărirea și care, credeà, după ideia ce aveà de opera lui și de utilitatea ei, că se va completà fără multă greutate. Pe primele pagini, locurile fură împlinite, dar mai departe locurile goale se îmmulțesc, ici colo se mai găsește câte unul până când, către sfârșit, rămân pagini pline numai cu linii pe care nu venià nimeni să-și înscrie numele. Deabià dacă se află înscriși 202. Dealtfel între ei găsim mai pe toți fruntașii țării ca: Beizadea N. Soutzo, Vist. N. Roznovanu, Vornic Costache Sturza, C. Balș, B. Ghica, A. Sturza, Jean Ghica, Costache Negruți, Vornic A. Kantacuzin, Hatm. Gr. Ghica, Log. Kanta, etc.

Tot în acest manuscris sunt *poeziile* alcătuite de Flechtenmacher.

Pe ultima pagină se află *o pecete* în formă elipsoidală. In mijlocul ei se află un bărbat în picioare, cu chivără pe cap, îmbrăcat cu zale, cu paloș în dreapta și cu balanța în stânga. La picioare stă scris: 1838; iar de jur-împrejur: «Căminaru Flechtenmaher Jurisconsult a Statului».

Dintre chestiunile de Drept menționăm o parte întitulată: «*O Insămnări la capul întâiu a condicii țivile*» Intr'un prim capitol se ocupă de «*Isvorul generalnicilor drituri personale*», de «Dritul personalniciei» și cum se explică «driturile persoanelor». Capitolul următor se ocupă de «*Prospectul stărilor omului*» cu o sumă de diviziuni și subdiviziuni. Alt capitol e întitulat: «*Relația din caracterul personalniciei*». Acestea priveau art. I din cod. Mai departe dă o «tâlcuire și lămurire la § 2», unde explică cuvintele *Drept* și *Lege* și arată câteva norme de înterpretare și împărțirea legilor.

Acest fragment este un *fel de program al unui comentariu al Codului Calimach sau al operei lui*, Condica Justiniană, pe care n'a avut norocul s'o

---

[1]) In acest manuscris găsim că utilizà: Extractus citationum comprehensarum in corpore juris Academici systematice redacto per Ioannem Aug. Ludov. Fursthenthal, tom. I. Berolini 1824 (Ms. 105, f. 44). Pentru textele de drept roman şi grecoroman utilizà ediţia lui «Fabrotul» şi a lui Heimbach. (Ms. 105, f. 26, v.)

tipărească. In lipsa manuscrisului acelei opere fragmentul de față ne arată cum înțelegeà el să o alcătuească.

*
* *

Acest manuscris cuprinde și un mic studiu *despre advocatură*[1]). Cu atât mai important este acest studiu cu cât la noi — după cunoștința mea — este cea dintâiu încercare, în care se arată rolul corpului advocaților și modul cum trebuie îndeplinit. Din el vedem frumoasa concepție ce aveà autorul despre advocatură și cât de înaltă menire îi atribuià.

Studiul pare a fi scris după 1835, poate între acest an și 1838. Prin vechimea lui, prin ideile ce conține și prin felul cum e scris este destul de interesant. Oricât de scurt ar fi, el nu poate fi trecut cu vederea de cel ce ar vrea să studieze cândva istoricul advocaturii în România.

Sunt în el părți care, reproduse în totul, ar fi înțelese mai greu din pricina construcției frazelor; deaceea voiu redà cuprinsul în mod mai sumar, păstrând, pe cât va fi posibil, chiar felul de a se exprimà al autorului.

Flechtenmacher mai întâiu explică sensul cuvântului *advocat*, cuvânt oarecum nou pentru acea vreme.

«Advocat — zice el — (dela *advocare*=a chemà întru agiutori) procurator, este un jurist, legist, care prin graiu și prin scris să îngrijește pentru iuristice interesuri a părților împricinate cu tocmală de a luà un onorar potrivit cu ostenelile sale și după convenții state». Alături de aceasta dă și următoarea explicație: «Advocat este acea întru instanț(ă) primită sau rânduită persoană în ramul judecătoresc, carele fiind poftit de către părțile împricinate sau însărcinat prin ofițială sau particulară chiemare să înfățoșază înaintea trebunalului competent arătând mai întâiu procura sau vechilimea formală încredințată de vreo instanție în puterea căruia înscris reprezentează fața și luând încredințătoriul său cere, stăruește, întâmpină sau apără dreptățile reprezentantului său».

După ce a explicat ce este un advocat justifică necesitatea corpului advocaților prin faptul că nu toți pot să cunoască știința și aplicarea Dreptului. «De aceea dar trebuința stării advocaților este de sine neapărată».

Această stare, corp, al advocaților se găsește din vremile cele mai vechi la toate națiunile, care au ocrotit dreptul prin legi. Chiar când nu se găsește numele, i se descoperă urmele oriunde se apără cel slab și neharnic față de cel puternic. Cu drept dar «Canțilariul d'Auguessau», în discursul său pentru neatârnarea advocatului, zice de această stare că este «*o stare așà de veche ca slujba judecătorească*, *așà de nobilă ca virtutea*, *așà de trebuincioasă ca dreptatea*».

In vremurile mai noui, starea advocaților a primit foarte însemnate îndreptări și în țările în care dreptatea «are desăvârșita sa tărie», ea a câștigat mare cinste nu numai în tribunale și dregătoriile Statului, ci și față de popor.

Aceasta se datorește faptului că a sporit priceperea însemnătății și demnității corpului, că s'a desvoltat simțul de cinste, folositor poporului și a sporit

---

[1]) 36, — 41.

silința pentru câștigarea științei Dreptului și pentru o vrednică îndeletnicire cu lucrările profesiunii.

Intre toate statele, primul loc, în această privință, îl ocupă Crăiia Hanovrei, unde, prin anumite legiuiri publicate în 1833, s'a stabilit organizația, «rânduiala cea din lăuntru» și s'a statornicit și neatârnarea lor față de instanțele judecătorești.

Fundamentul stării advocaților este aceeaș cunoștință a Dreptului, care se cere și judecătorilor. Prin urmare, advocatul trebuie să fie un «iurist (legist) *peritia juris instructus*, supt care se înțelege că el au împlinit studiul facultății sale la o Academie». Advocații, înainte de a fi primiți în acest corp, trebuie să deà probă de «istețimea lor».

După acestea pravilistul se ocupă de *dreptățile și datorințele advocatului*. Ele se împart în două: drepturi și datorii către tribunal; drepturi și datorii față de client.

Către Tribunal, advocatul *este dator* să arate cinste și respect, chiar atunci când trebuie să vorbească împotriva lui — probabil se fereà la cazul criticării unui act al Tribunalului sau când aveà altă părere asupra unei chestiuni — «*căci cel mai sfânt așezământ din toate așezământurile omenești sânt Tribunalurile*». Prin această cinste și «respectuire» nu trebuie să se înțeleagă «o robiască supunere», nici o cerere prea supusă pentru administrarea dreptății, ci o cuviință și un respect potrivit cu postul Tribunalului, o purtare bărbătească, dar cuviincioasă față de partea protivnică și mai ales sârguința de a nu înjosì Tribunalul, făcându-l loc de arătarea patimilor și a necinstirilor; nu trebuie, deasemenea, să-l supere cu propuneri și pretenții, care sunt «împotrivitoare dreptului legilor și a cinstii»; în sfârșit nu trebuie să privească Tribunalul ca o sală «de lotărie (coțcărie)» în care rezultatul atârnă numai de noroc.

In schimb și advocatul are *dreptul* să ceară dela Tribunal «ace răspectuire și cunoașterea sârguințelor sale, fără care el deapururea va fi nevrednic de a împlinì chiemarea sa în toată întinderea-i». El este în drept să ceară ca să nu i se pue piedici în felul cum își îndeplinește meseria.

Iată ce ziceà el despre *libertatea și neatârnarea advocatului:*

«*Dacă stă în puterea judecătorului de a globì pe advocat pentrucă el urmează la o pricină așà și nu altmintreli, pentrucă el au ales pe calea aceasta, iar nu pe aceea, pentrucă el la un loc a conțăptului său au fost prea scurt, la altul prea întins, pentrucă el au îndămnat nește miljoace iuridice care după părerea judecătorului nu poate aveà niciun rezultat priincios, pentrucă el au cerut agiutor pentru partea sa la mai înalte instanții, care sânt pentru acei de față ca să dea cuviinciosul agiutor, atuncea și slobozenie apărării, slobozenia stării advocatului va fi nimicită*».

Flechtenmacher însă sperà că se vor stabilì bune relații între advocați și instanțe, mai ales că introducându-se publicitatea judecăților, și judecătorii și advocații vor sta sub acest puternic control.

Să vedem acum *drepturile și datoriile față de client*. Acestea se întemeiază pe aceleași motive pe care se reazemă toată esența și scopul slujbei advocatului, adică: *cinstea* și *cunoștința dreptului*. «*Amândouă trebuie să fie ai săi pu-*

rurelnici tovarăşi». Din cinste urmează că advocatul trebuie să spuie clientului, în mod cinstit, părerea sa asupra pricinii şi să nu apere o cauză, de a cărei dreptate nu e încredinţat. Dacă n'are o asemenea încredinţare şi totuş o apără «numai prin meşteşugul său sau prin uneltirea sa, unul ca acela esă din hotărîrile cinstiitii slujbi unui advocat».

Pentru aceasta advocatul are dreptul să ceară clientului să-i arate adevărul şi să nu-i ascundă nici o împrejurare a pricinii.

In ce priveşte felul cum îşi îndeplineşte meseria, din moment «ce nu dă sminteală la legile cele deplin lămurite sau la hotărîrile date în puterea legilor», nu este răspunzător faţă de client, «pentrucă rezultatul nu stă în puterea sa». Este dator, însă, să fie credincios intereselor clientului, de o «credinţă neprihănită» în tot cursul procesului. Dacă nu păstrează această credinţă, dacă părtineşte în mod tainic pe adversar ori îi spune tainele «ţării sale», comite o deosebită nelegiuire care se chiamă *prevaricatio*, o faptă criminală, însemnată mai ales în vremurile vechi. Această nelegiuire se poate săvârşì, atât prin lucrări cât şi prin nefaceri *(committendo et omittendo)*. Cele dintâi au loc când dă sfaturi părţii potrivnice şi când spune secretele clientului, cele de al doilea când neglijează înadins interesele acestuia

Datoria de credinţă advocatul o are şi după ce s'a desfăcut de client; nici atunci el nu-i slobod să destăinuească secretele încredinţate ori să treacă de partea adversarului. Dar, în sfârşit, despre datoriile advocatului nu se poate da «singuratice reguli» şi nici nu se pot scoate din cărţile civiliştilor şi criminaliceşti. «*Cinstii şi cugetului advocatului trebuie aice să rămâe cele mai alese lucrări*».

Advocatul este dator să repare pagubele cauzate prin neglijenţa sa. Nu este răspunzător, însă pentru sfârşitul pricinii şi nici chiar «pentru o greşită cunoştinţă a dreptului», după cum nici judecătorul nu este răspunzător pentru greşala hotărîrilor sale.

Pentru ostenelile depuse şi pentru întoarcerea cheltuelilor ce a făcut pentru client, are dreptul de a cere *remuneraţii* (honoraire). Aici pravilistul face un mic istoric al dreptului la onorar, arătând cum în Roma cea veche patronul erà dator să apere pe client în schimbul slujbelor ce acesta îi făceà. Mai târziu însă, s'a introdus obiceiul să ia o plată şi chiar foarte însemnată. Deaceea legea Cincia a oprit de a se mai primì plată sau daruri pentru apărarea unei pricini, dar neavând o sancţiune a rămas fără efect. Sub August, s'a reîmoit aceà dispoziţie, prevăzându-se ca sancţiune, «spre globirea călcării ei», o împătrită întoarcere a banilor. Nici aşà nu s'a ajuns la un rezultat bun, aşà că sub Claudius, Senatul a propus să se înnoească legea şi se hotărî ca maximum de onorariu 1.000 de sesterţii, ca la 250 galbeni. S'a desfiinţat această dispoziţie sub Nero; s'a reînfiinţat însă sub Traian, lămurindu-se că acel maximum se referă la întreagă pricină, iar nu la «singuratice lucrări».

Cu vremea, în statele Europei «s'au siguripsit prin legi» onorariul advocaţilor, ceeace este foarte drept, «*fiindcă advocatul este datoriu a jărtvi chiemării sale toată viaţa sa şi aceasta este singur al său isvor de agonisire*».

Cele hotărîte în legile romane pentru onorariul advocaților sunt învechite și nu mai sunt observate. Până acum, spuneà autorul, în pământul Moldovei s'a urmat regula că *vechilul* părții («fiindcă până acum advocații formal încă nu sânt așăzați») încheie contract în care se lămurește ce are să i se dea pentru ostenelile lui. Sunt oprite însă: 1⁰ tocmeala prin care advocatul va primì o parte a obiectului împricinat *(pactum de quota litis)* și 2⁰ tocmeala ca «în cazul unei norocite eșiri a proțăsului» advocatul să mai ia o altă deosebită mulțămire *(palmarium)*. Ambele tocmeli sunt declarate de nule în temeiul § 1172, No. 3 «din condica țivilă».

«In Franția, Britania și Nord-America — adaogă el — advocații, au cea mai mare înrâurire, cinste și venituri foarte însămnate care câte odată covârșesc venitul celor mai mari dregători ai Statului».

Pentru viitorul profesiunii de advocat în țară, Flechtenmacher doreà ca «*din fii patriei să fie anume orânduiți din aceia mai însămnați cu haractir neprihănit, nemitarnic, nepărtinitori, înzăstrați cu bună știință de legi și ispitiți în practică*». Acestora, câștigând încrederea publică, să li se hotărască un onorar «*cuvenit și însămnat ca să poată ridicà starea de advocat, să câștige cinstea și să să facă adevărați apărători ai dreptății*». Ei vor fi niște «*îngrozitori ai acolisitorilor și intriganților, care supt mască de advocat desbracă pe părțile prigonitoare și nu fac altă decât le încurcă. descopere tainele împricinaților și văzând dreptățile lor și în sfârșit să trag proțesuri fără a lua cuvenită aspră înfrânare și fără a fi supuși legiuitelor globiri*».

El sperà că toate abuzurile s'ar puteà stârpì și rănile s'ar tămăduì prin «publicitate și verbală urmare după reglementele instrucției».

Iși încheià studiul arătând când încetează relațiile dintre advocat și client, anume: 1⁰ prin moartea advocatului, dar nu și prin a împricinatului; 2⁰ prin «ofițială depărtare a advocatului din slujba sa»; 3⁰ prin înștiințarea făcută clientului înainte de proces; dar nu e slobod, oricând să desfacă învoiala, contra voinței clientului, ci trebuie să aibă «o pricină bine cuvântată»; între acestea se socotește și neputința de a scoate la cap procesul și prin urmare clientul ar plătì în mod zadarnic onorariul.

Ca și despre magistratură, Flechtenmacher aveà o înaltă idee despre advocatură, pe care o socoteà ajutorul indispensabil al celei dintâiu. Grație acestor două corpuri, nădăjduià că se vor întronà tot mai mult domnia dreptății, necesară în deosebi la noi. Prin mijloacele ce recomandà, aveà credință că se va alcătuì un foarte bun corp de advocați, cari vor îndeplinì un mare rol pentru organizarea și regenerarea țărilor noastre.

Cele expuse arată cât de interesant este acest mic studiu în special pentru advocați. Și pentru a i se aprecià justa valoare, să nu se uite timpul când a fost scris.

Sunt și alte fragmente de studii în acest manuscris, unele par a fi fost lecțiile ținute de el. Din cele citate se vede cu suficiență cum lucrà Flechtenmacher.

Pe lângă acestea, multe din deslegările și lucrările lui sunt răspândite prin

diferite acte, aflate la particulari ori în Arhive. Unele au fost publicate[1]).

* * *

Materialul manuscris și tipărit rămas dela el este interesant de studiat și *din punct de vedere al limbii*. Sunt de remarcat diferiții termeni de Drept. Flechtenmacher este, poate, între cei dintâiu cari au căutat să întroducă în românește cuvinte potrivite pentru anumite noțiuni juridice. Deși i-ar fi fost mai ușor să ia deadreptul termenii din limbi străine, — *cum s'a făcut mai târziu* — el s'a silit să traducă acei termeni prin cuvinte cât mai înțelese de Români, creind chiar cuvinte noui. Uneori îl vedem oscilând între un cuvânt și altul. Astfel, pentru Drept, Drepturi, la început întrebuința cuvântul: Dreptate, Dreptăți, apoi, mai târziu, Drit, Drituri, și, în fine Drept. Pentru instanțele judecătorești intrebuințează termenul «maghistraturi judecătorești». Găsim: organisirea și orânduiala; personalnicie pentru personalitate, generalnică introducere pentru introducere generală, câștigarea moștenirii pentru acceptarea succesiunii, obligații sau îndatoriri, obligații bilăturalnice, etc.

Dacă nu tot ce a rămas dela Flechtenmacher este important, mai ales din punct de vedere practic, este însă *de o însemnată valoare pentru a cunoaște desvoltarea culturii juridice la noi.*

* * *

Ar mai fi ramas — după tradiția familiei — dela Flechtenmacher unele lucruri, probabil și manuscrise, în posesia fiului său Alexandru, autorul muzicii pentru Hora Unirii și al atâtor melodii așà de populare altădată. Acesta le-ar fi păstrat împreună cu lucrările sale muzicale într'o casă ce aveà la Mățău, jud. Muscel, unde în mijlocul naturii căutà deseori liniștea și inspirația. Acolo ar fi fost și un tablou, în mărime naturală, al jurisconsultului, îmbrăcat în costumul oficial, un fel de costum militar, portret la care el ținea foarte mult.

O întâmplare nenorocită a făcut să arză acest cuib de țară și cu el au pierit lucrările aflate acolo. Existența acelui tablou e constatată și în catagrafia încheiată la moarte.

Afară de acestea n'a mai rămas dela el decât un clavir, o vie de 7 ½ pogoane la Valeaa-dâncă și alte mici lucruri. La această vie pare-se că mergeà des spre a-și mai odihnì trupul când mintea-i erà frământată de felurite pricini. Acest colțișor de pământ fusese singurul fruct al economiilor sale.

Altceva nu mai lăsă familiei, destul de numeroasă.

Pentru ajutorarea ei Domnul a încuviințat, la 1 Iulie 1843, să i se plătească o pensie (de 500 lei lunar). Ajutorul însă erà prea mic și s'ar fi întâmplat uneori ca familia să n'aibă cu ce plătì chiria; și atunci au plătit prietenii miloși cari nu uitaseră pe cel dispărut și cari nu puteau îngăduì să vadă aruncate pe drumuri odraslele aceluia, care fusese marele pravilist al țării.

* * *

[1]) Astfel Acad. Rom. Documentul 128/26 cuprinde o deslegare la întrebarea pusă de Vornicia Obștei în privința moștenirii copiilor din a doua căsătorie. Am văzut, apoi pe cea publicată de d-l R. Rosetti. Alta a fost publicată de P. Calimah în Arhiva VII.

Cu toate greutățile ce a întâmpinat în vieață și pe care le întrevedeà și mai mari pentru familie, Flechtenmacher n'a încetat o clipă să fie acelaș suflet cinstit, să-și facă datoria fără abateri din calea dreptății și să muncească cu toată dragostea pentru Moldova. Pentru el Moldova nu erà țară streină ci țara lui, patria căreia i se alipise cu toată inima și căreia îi jertfise toate ostenelile. Și — cum am văzut — iubirea i se revărsà asupra tuturor Românilor. Il interesà cultura românească oriunde se manifestà, lăudà pe Domnul de peste Milcov, stăruià să-și răspândească opera în toate ținuturile locuite de români, vorbià de Dacia și pomeneà de unire, cuvânt frumos pentru bunul mers al lucrărilor din țară, dar în care probabil întrezăreà și înfăptuirea unui vis frumos.

Condus de simțul datoriei și de un cald patriotism, a căutat să folosească cât mai mult țării sale. Și trebuie recunoscut că a făcut mai mult decât se puteà pretinde în acea vreme, străbătută de frământări și nesiguranță.

Trebuià gonită ceața, întunericul — cum zicea adesea — și răspândită lumina; și el s'a trudit s'o împrăștie din belșug, să deștelenească ogorul culturii noastre, cu speranța că într'o zi — din semințele aruncate — vor răsărì bogate lanuri.

Cel dintâiu jurist, mare, cu o cultură apuseană, principalul alcătuitor al celei mai bune legiuiri din trecut, bun profesor de Drept, superior — după cât se pare — tuturor oamenilor de legi de aici, până pe la 1830, unanim recunoscut cel puțin în Moldova ca jurisconsultul cel mai de valoare, a cărui știință și practică erau în afară de orice discuție, astfel apare Christian Flechtenmacher.

Venit din frumoasa țară a Bârsei, alipit cu totul de sufletul Moldovei, a muncit peste un sfert de veac pentru Dreptul nostru, pentru cultura românească.

Dreptatea cereà ca acei pentru cari a muncit să și-l amintească, să-i afle activitatea și să-i recunoască valoarea.

O parte din îndeplinirea acestei datorii este comunicarea de azi.
